

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
KLASISKĀS FILOLOĢIJAS UN ANTROPOLOĢIJAS STUDIJU
NODAĻA

**PĀRSPĪLĒJUMA LEKSISKAIS UN SINTAKTISKAIS
REALIZĒJUMS PLAUTA KOMĒDIJĀS**

BAKALAURA DARBS

Darba autors: **Gunta Lapē**
Studenta apliecības Nr.: gr15001
Darba vadītājs: Prof. Dr. Philol. Ilze Rūmniece

RĪGA 2016

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba “Pārspīlējuma leksiskais un semantiskais realizējums Plauta komēdijās” veiktajā pētījumā tiek izvirzīts mērķis atklāt un raksturot leksiskos un sintaktiskos paņēmienu, ar kuriem tiek realizēts pārspīlējums Plauta komēdijās.

Bakalaura darba teorētiskajā daļā tiek apskatītas romiešu komēdijas un Plauta daiļrades iezīmes. Pārspīlējuma kā paņēmienu radīt komismu nozīme tiek apskatīta Plauta komēdiju kontekstā. Hiperbola tiek izvirzīta kā galvenais leksiskais pārspīlējuma izteikšanas veids, kā arī tiek aplūkota tās nozīme un veidi antīko un mūsdienu teorētiķu skatījumā.

Bakalaura darbs analīzes daļā tiek padziļināti pētītas 5 Plauta komēdijas, lai atklātu un raksturotu, kādi leksiskie un sintaktiskie paņēmienu tiek lietoti, lai realizētu pārspīlējumu.

Pētījumu rezultātā secināts, ka hiperbola tiek lietota kā galvenais pārspīlējuma izteikšanas paņēmiens, kas atsevišķos gadījumos tiek lietots apvienojumā ar papildus leksiskiem vai sintaktiskiem paņēmienu.

Atslēgvārdi: pārspīlējums, hiperbola, komēdija, Plauts, leksiskie, sintaktiskie paņēmienu.

ANNOTATION

The objective of the Bachelor thesis “Lexical and Syntactic Use of Hyperbole in Plautine Comedy” is to discover and analyze lexical and syntactic devices that are used to express exaggeration in Plautine comedy.

The theoretical part of this study deals with the features of Roman and Plautine comedy, as well as with the importance of exaggeration as one of the primary comic devices. Hyperbole is put forward as the principal lexical device to express exaggeration in the works of Plautus. The importance and function of hyperbole is analyzed from the perspective of classical and contemporary linguists.

The analysis part of this study carries out in depth analysis of five comedies of Plautus’ in order to discover, describe and categorize the most frequent use of hyperbole.

The research has concluded that hyperbole is used as the primary method to express exaggeration, with the additional use of other various lexical and syntactic devices.

Keywords: exaggeration, hyperbole, Plautus, comedy, lexical, syntactic, device.

SATURS

Apzīmējumu un saīsinājumu saraksts.....	5
Ievads.....	6
1. Romiešu komēdijas iezīmes	8
2. Plauta komēdiju valodas iezīmes.....	11
3. Pārspilējums Plauta komēdijās	14
3.1 Pārspilējuma realizējums ar leksiskiem paņēmieniem	15
3.2 Hiperbola un tās funkcijas mūsdienu un antīko teorētiku skatījumā.....	17
4. Pārspilējums leksiskais realizējums ar hiperbolu	22
4.1 Emociju pārspilējums: mīlestība un mīlas mokas	22
4.2 Uzvedības pārspilējums: lielīšanās	28
4.3 Rakstura iezīmju pārspilējums: mantkārtība un skopulība.....	33
5. Pārspilējuma realizējums ar sintaktiskiem paņēmieniem.....	39
Secinājumi	43
Izmantotā literatūra un avoti.....	45

APZĪMĒJUMU UN SAĪSINĀJUMU SARAKSTS

Ars. – Aristotelis

Ars. Poet. – Poetica (Dzejas māksla)

Ars. Rhet. – Rhetorica (Runas māksla)

Pl. – Plauts

Pl. Aul. – Plautus Aulularia (Māla krūka)

Pl. Cist. – Plautus Cistellaria (Šķirstiņš)

Pl. Mil. – Plautus Miles Gloriosus (Karavīrs lielbnieks)

Pl. Mos. – Plautus Mostellaria (Spoku māja)

Pl. Ps. – Plautus Pseudolus (Pseidols)

Pl. Truc. – Plautus Truculentus (Skopulis)

Quint. – Kvintiliāns

Quint. Inst. – Quintilianus Institutio Oratoria (Oratora audzināšana)

IEVADS

Pārspīlējumam ir vairākas funkcijas - ar to var piesaistīt uzmanību, likt uzsvāru, ar to var radīt komismu, ar pārspīlējumu var arī izteikt nosodījumu vai uzslavu. Literatūrā un skatuves mākslā tas, neapšaubāmi, ieņem svarīgu vietu, un īpaši nozīmīgs tas ir komēdijā, kas apvieno gan rakstītu vārdu, gan aktiermāklu.

Tits Makcijs Plauts ar saviem darbiem mums dod ieskatu gan agrīnajā latīņu valodā, gan arī tajā, par ko tajā laikā smējās romieši. Agrīnā latīņu valoda atspoguļo Romas kā impērijas sākumu. Un komēdija, laikā, kad romieši, jau iekarojuši Grieķiju, turpināja izplest savas robežas, bija iecienīts un populārs izklaides veids. Par Plauta panākumiem liecina tas, ka daļa viņa darbu ne tikai saglabājās, bet to ietekme ir jūtama arī jaunlaiku komēdijas žanrā.

Bakalaura darbs Pārspīlējuma leksiskais un sintaktiskais realizējums Plauta komēdijās pievēršas pārspīlējuma izteikšanai lietoto leksisko un sintaktisko paņēmienu pētīšanai Plauta komēdijās. Kā darba pamatmērķis tiek izvirzīts atklāt un ar piemēriem raksturot leksiskos un sintaktiskos paņēmienu, ar kuriem tiek attēlots pārspīlējums, īpašu uzsvāru liekot uz hiperbolu kā galveno leksisko paņēmienu. Tiek arī apskatīts, kādā veidā citi leksiskie un sintaktiskie paņēmienu tiek lietoti apvienojumā ar hiperbolu, lai realizētu pārspīlējumu. Las sasniegtu šo mērķi, tika izvirzīti šādi uzdevumi:

1. Veikt darbu ar zinātnisko, izziņas un antīko literatūru, kas sniedz informāciju par Plauta daiļrades iezīmēm, komēdiju valodu, kā arī pārspīlējuma nozīmi un lietojumu Plauta darbos.
2. Veikt izpēti par leksiskajiem un sintaktiskajiem paņēmienu, kas tiek lietoti pārspīlējuma izteikšanai, īpaši izdalot hiperbolu kā galveno paņēmienu.
3. Strādājot ar komēdiju tekstiem oriģinālvalodā un tulkojumus, atklāt, sagrupēt un analizēt hiperbolas lietojuma piemērus.
4. Raksturot leksiskos un sintaktiskos paņēmienu, kuri tiek lietoti apvienojumā ar hiperbolu.

Darba ietvaros tiek apskatīta mūsdienu un antīko teorētiku attieksme pret hiperbolu kā leksisku paņēmienu pārspīlējuma atklāšanai literatūrā. Tiek izdalīti divi pārspīlējuma veidi, kuru realizēšanai hiperbola tiek izmantota kā galvenais paņēmiens.

Pētījuma galvenie tekstoloģiskie avoti ir 5 Plauta komēdijas, no kurām tiek ņemti pārspīlējuma leksiskie un sintaktiskie piemēri. Pētījumam tiek izmantota *Māla krūka (Aulularia)*, *Karavīrs lielībnieks (Miles Gloriosus)*, *Šķirstiņš (Cistellaria)*, *Pseidols (Pseudolus)* un *Spoku*

māja (Mostellaria).¹ Komēdiju izvēle tiek balstīta uz tajās apskatīto tēmu dažādību, kā arī dažādu tipveida varoņu lietojumu. Izvēlētās komēdijas ietver tēmas, kas skar pilsonisko piederību, mantojuma tiesības, laulības un ģimenes struktūru un citas tēmas. Pētījumā citētie darbu fragmenti sniegti autores tulkojumā.

Teorētiskajam materiālam par komēdiju un pārspīlējuma nozīmi tajā tiek izmantoti gan antīko, gan mūsdienu autoru darbi. Komentāriem par pārspīlējumu un hiperbolu kā paņēmienu tiek izmantota Kvintiliāna *Oratora audzināšana*, papildus komentāri atrasti Aristoteļa *Poētikā*, Faleras Dēmetrija darbā *Par stilu un* Longīna darbā *Par cildeno*. Mūsdienu pētnieku viedokļa atspoguļumam tika izmantots Džoša Ritera (J. Ritter) darbs *Recovering Hyperbole: Rethinking the limits of Rhetoric for an Age of Excess*.

Vispārīgai teorētiskai informācijai par romiešu komēdiju tika izmantots Džordža Dakvorta (G. Duckworth) apjomīgais darbs *Romiešu komēdijas daba* (The Nature of Roman Comedy), kas ietver detalizētu romiešu komēdijas vēsturi, kā arī Plauta un Terencija daiļrades iezīmes. Savukārt atsevišķu komēdiju analīze tika apskatīta Deivida Konstana (D. Konstan) darbā *Romiešu komēdija* (Roman Comedy). Noderīgu informāciju par Plauta komēdiju iezīmēm un tēmām sniedza Ērika Segāla (E. Segal) monogrāfija *Romiešu smieklī: Plauta komēdija* (Roman Laughter: Plauts' Comedy).

Darbs sastāv no piecām nodaļām ar apakšnodaļām. Pirmā nodaļa apskata romiešu komēdijas iezīmes. Otrā nodaļa raksturo Plauta valodas iezīmes. Trešā nodaļa analizē pārspīlējuma funkciju Plauta komēdijās, kā arī izdala galveno leksisko paņēmienu – hiperbolu. Ceturtā nodaļa ir veltīta hiperbolas piemēru analīzei piecās Plauta komēdijās. Piektā nodaļa raksturo sintaktiskos paņēmienus, kas tiek izmantoti pārspīlējuma izteikšanai.

¹ Turpmāk darbā latīniskie nosaukumi tiek saīsināti.

1. ROMIEŠU KOMĒDIJAS IEZĪMES

Komēdijas pirmsākumi ir meklējami Dionīsa kultā. Aristotelis *Poētikā* saka, ka komēdija, līdzīgi kā traģēdija, improvizācijas ceļā radusies no ditirambu kora sākējiem, no fallisko dziesmu sākējiem un ievēribu guvusi vēlāk par traģēdiju.² Diemžēl *Poētikas* daļa, kas veltīta komēdijai, nav saglabājusies, tomēr pētnieku vidū pastāv uzskats, ka komēdija ir radusies, korim improvizējot dziesmas, dejas un jokus. Ar laiku šīs dziesmas vairs netika improvizētas, jo dzejnieki sāka sacerēt tekstus par dažādām svarīgām politiskām un literārām tēmām.³ Pastāv uzskats, ka daļa no Aristoteļa uzskatiem par komēdiju ir saglabājušies anonīma autora darbā *Tractatus Coislinianus*, kur koncentrētā veidā ir atrodama komēdijas teorija. Šis darbs, kuru parasti datē ar 1. gadsimtu p.m.ē., piedāvā teoriju, ka komēdija sastāv no divām lietām – no valodas (ή λέξις) un no satura (τὰ πράγματα). Komēdijas mērķis, tāpat kā traģēdijai, ir sasniegt katarsi caur emocijām.⁴

Grieķu komēdija tradicionāli iedalās trīs periodos: Vecatiskā komēdija, Vidējā perioda komēdija un Jaunatiskā komēdija. Vecatiskās komēdijas slavenākais un vienīgais autors, kura darbi ir saglabājušies, ir grieķis Aristofans, savukārt Jaunatiskā komēdija un tās slavenākais pārstāvis Menandrs ir visvairāk ietekmējuši romiešu komēdiju.

Roma tika dibināta 753. gadā p.m.ē., un pagāja vairāk nekā piecsimt gadi līdz 240. gadā p.m.ē. grieķis Līvijs Andronīks adaptēja grieķu komēdiju un traģēdiju romiešu skatuvei. Šis gads tiek uzskatīts arī par romiešu literatūras sākumu.⁵

Romiešu literatūras pirmsākumi bieži tiek raksturoti kā grieķu literatūras imitācija un tulkojumi, tomēr apgalvot, ka romieši pilnībā pārņēma komēdiju no grieķiem, nevar. Neapšaubāmi, par pamatu tika ņemti grieķu sižeti un tēli, taču komēdijā tika ievītas dažādas romiešu tradīcijas un kultūras iezīmes, kas pastāvēja vēl ilgi pirms viņi nonāca saskarē ar grieķu kultūru. Romiešu dzejnieks Horācijs savās *Vēstulēs* (lat. *Epistulae*) aprakstīja romiešu zemniekus, kuri, atpūšoties no darba, veica ziedojumus dieviem svētkos, kuru laikā izteica jokus pantmērā.⁶ Līdzīgi joki un dziesmas bija arī kāzu rituālos. Vēlāk, adaptējot grieķu komēdijas, šīs romiešu kultūras iezīmēs tajās saglabājās.

² Aristotelis. *Poētika*. A. Ģiezena tulkojums. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2008. 1149a11-13

³ Duckworth, G.E. *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952, p.20

⁴ Ibid., p.308.

⁵ Ibid., p.308.

⁶ Horace. *Epistles II*, I 139 – 163.

Fabula Atellana – īsi farsī, kas radās Kampānijas reģionā Itālijā, arī ietekmēja romiešu komēdijas izveidi. Šo lugu sižeti pārsvarā bija par dzīvi mazā lauku ciematā, to nosaukumi parasti saistīti ar zemkopību un dažādiem svētkiem Viena no to iezīmēm ir tipveida varoņi – muļķis, skopulis, vecs vīrs un citi.⁷

Romiešu komediogrāfi, kuru darbi ir saglabājušies, ir Plauts (*Titus Maccius Plautus*) un Terencijs (*Publius Terentius Afer*). Ir saglabājušās ziņas par citiem autoriem, taču viņu darbi nav saglabājušies. Kopā Plauta un Terencija darbu korpuss ir 26 lugas, no kurām divdesmit pieder Plautam.

Plauta (254. – 184. p.m.ē.) pilns vārds ir *Titus Maccius Plautus*, taču tas tiek uzskatīts par vismaz daļēji pseidonīmu. Par Plauta dzīvi konkrētu faktu ir maz, taču nedaudz par viņa biogrāfiju ir rakstījis romiešu autors Auls Gellijs (*Aulus Gellius*) darbā *Attikas naktis* (*Noctes Atticae*). Viņš raksta, ka Plauts ir strādājis teātrī pirms sācis sacerēt komēdijas, taču klasiskās literatūras pētnieku vidū nav vienota viedokļa par to, kāda veida darbs tas bijis.⁸ Pastāv teorijas, ka viņš ir bijis aktieris, vai arī nodarbojās ar skatuves darbiem – dekorāciju uzstādīšanu u.tml. Ir skaidrs, ka Plautam bija priekšzināšanas par teātri, pirms viņš kļuva par lugu autoru. Plauts sasniedza milzīgu popularitāti savas dzīves laikā, un bija pirmais komediogrāfs, kas ar savu darbu pelnīja iztiku.⁹

Plauts rakstīja *fabulae palliatae* jeb lugas *grieķu apmetnī*. Šī romiešu komēdijas žanra pamatzīme ir grieķu komēdiju sižetu adaptēšana un pārvešana latīņu valodā. *Fabulae palliatae* temati krasi atšķīrās no Aristofāna ar valsti saistītajiem politiskajiem un sociālajiem tematiem. *Fabulae palliatae* tēmas ir privātas, ar ģimeni saistītas lietas – sadzīve, manta un mantojums, mīlestība un pilsoniskā piederība. Jaunatiskā komēdija neprasa padziļinātas zināšanas par tā laika politiku vai sabiedrībā pazīstamiem cilvēkiem. To ir vieglāk uztvert, līdz ar to tā ir saprotama visiem sabiedrības slāņiem. Lai gan ir zināms, ka Plauts adaptēja grieķu komēdijas, it īpaši Menandra darbus, oriģināli ir skaidri zināmi tikai dažām komēdijām. Daudzi no darbiem, kas kalpojuši par pamatu Plauta komēdijām, nav saglabājušies, vai arī pastāv vairāki darbi grieķu valodā ar vienādu nosaukumu.

Plauta komēdiju popularitāti ietekmēja arī tā laika politiskie notikumi. Komēdijas tika uzvestas romiešu *ludi* jeb svētku laikā, un Plauta un Terencija laikā pastāvēja vismaz četri

⁷ Duckworth, G.E. *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952, p.11.

⁸ Ibid., p.50.

⁹ Segal, E. *Roman Laughter: The Comedy of Plautus*. New York: Oxford University Press, 1987, p.2.

galvenie romiešu festivāli. Otrā Pūniešu kara laikā (218-208. gs. p.m.ē.) festivālu skaits tika palielināts, lai uzlabotu tautas morāli,¹⁰ kas radīja labvēlīgu vidi jaunu komēdiju adaptēšanai un sacerēšanai.¹¹ Zīmīgi, ka Plauta laiks sakrīt arī ar romiešu politiķa un oratora Katona Vecākā darbošanās laiku. Vēsturnieki šī perioda Romu apraksta kā puritānisku un ārkārtīgi konservatīvu.¹² Morāles un uzvedības normas bija ļoti striktas, savukārt svētki bija viena no reizēm, kad varēja atļauties uzvedību, kas parasti tika nosodīta. Hierarhija, likumi, cieņa pret senčiem un vecākiem bija romiešu kultūras pamatvērtības, taču komēdija piedāvāja iespēju pārkāpt pāri sabiedrības noteiktajām uzvedības normām. Ēriks Segāls (Erich Segal) darbā *Roman Laughter: The Comedy of Plautus* izsaka domu, ka Plauta komēdijās jauniešu necienīgā izturēšanās pret saviem tēviem bija sava veida dumpīga reakcija uz tā laika patriarhālo sabiedrību.¹³ Rezultātā romiešu konservatīvā vide radīja labvēlīgus apstākļus Plauta komēdijām.

Plauta komēdijas ietekmēja arī jaunlaiku komēdijas žanru Eiropā. Viduslaikos Terencija darbi bija populārāki, lielākoties tāpēc, ka viņa komēdijas bija atturīgākas, taču Renesansē ievērtību guva arī Plauta komēdijas. Anglijā komēdija attīstījās Plauta un Terencija darbu ietekmē, jo skolās tika apgūta latīņu valodu un literatūra. Viljama Šekspīra, slavenākā no angļu dramaturgiem, darbos arī ir vērojama spēcīga Plauta ietekme, piemēram, daudzi no Plauta lietotajiem tipveida personāžiem, piemēram, karavīrs lielbnieks, skopulis, skrienošais vergs un citi.¹⁴

¹⁰ Konstan, D. *Roman Comedy*. New York: Cornell University Press, 1983, p.23.

¹¹ Antīkajos avotos tiek pieminēts, ka pastāvēja arī romiešu komēdiju oriģināli, bet tie nav saglabājušies.

¹² Segal, E. *Roman Laughter: The Comedy of Plautus*. New York: Oxford University Press, 1987, p.10.

¹³ *Ibid.*, p.16.

¹⁴ Duckworth G., *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952, p.416.

2. PLAUTA KOMĒDIJU VALODAS IEZĪMES

Plauts izmantoja grieķu sižetus par pamatu saviem darbiem, taču viņa latīņu valoda ir tā, kas padara šīs komēdijas unikālas un atšķirīgas no to grieķu paraugiem. Plauta valoda ir bagāta, daudzveidīga, enerģiska un “dzīva” – valoda, kas tika runāta Romas ielās un ciematos, valoda, kas bija saprotama visiem sabiedrības slāņiem. Jaunatiskā komēdija Plauta apstrādē saglabāja tipveida varoņus un sižetu, kurš tika papildīts ar romiešu kultūras īpatnībām.¹⁵ Plauta darbos izmantotā sarunvaloda atbilst arī komēdiju sadzīviskajiem sižetiem.

Sarunvalodas pamatu veido stilistiski neitrāli vārdi, un tās īpatnības leksisko izteiksmes līdzekļu lietošana ir sarunvalodas vārdu, vārdu ar pozitīvu un negatīvu emocionālo nokrāsu, kā arī tēlainu vārdu vai vārdu ar pārnestu nozīmi izmantošana. Par īpašu sarunvalodas stila pazīmi uzskatāmi izsaukmes vārdi, kuri paspilgtina jūtu un vēlēšanu izteikumu, ka arī partikulas, kuras piešķir izteikumam emocionālas vai jēdzieniskas nozīmes nianse – šaubas, ierobežojumu, salīdzinājumu, iespējamību.¹⁶

Sarunvalodas galvenās iezīmes ir subjektīvisms un emocionalitāte. Sarunvalodā tiek izmantoti žargona un slenga vārdi, aizguvumi, svešvārdi un jaunvārdi.

Mūsdienu latīņu valodas pētniekiem Plauta darbi ir ārkārtīgi nozīmīgi, jo tie pārstāv agrīno latīņu valodu. Dž. Dakvorts (G. Duckworth) uzskata, ka agrīnā latīņu valoda atšķiras no klasiskās, Cēzara un Cicerona lietotās valodas, ar to, ka ir plūstoša un mainīga.¹⁷ Plauta laikā Roma bija iesaistīta vairākos karos, kā rezultātā romiešu karavīri, atgriezušies no karadienesta, atveda līdzī svešvārdus, daļa no kuriem tika pārņemti. Ē. Segāls (E. Segal), kurš ir veltījis vairākas grāmatas Plauta un romiešu komēdijas pētīšanai, apgalvo, ka Plauta valoda antikvitātē tika asociēta ar verbālo virtuozitāti un neoloģismiem.¹⁸

Vairāki antīkie autori par Plauta valodu ir izteikušies pozitīvi. Auls Gellijs (*Aulus Gellius*) ir raksturojis Plautu kā *lingua latinae decus* jeb *latīņu valodas slava*.¹⁹, savukārt Kvintiliāna darbā *Institutio Oratoria* ir atrodams šāds komentārs:

*Musas Plautino sermone locuturas fuisse, si Latine loqui vellent.*²⁰

¹⁵ Segal E. *Oxford Readings in Menander, Plautus and Terrence*. New York: Oxford University Press, 2001, p.20.

¹⁶ *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga, 2007, 288.lpp.

¹⁷ Duckworth G. *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952, p.331.

¹⁸ Segal E. *Oxford Readings in Menander, Plautus and Terrence*. New York: Oxford University Press, 2001, p.21.

¹⁹ Aulus Gellius. *Noctes Atticae*. 19.8.6.

Ja mūzas vēlētos runāt latīņu valodā, viņas runātu Plauta valodā.

Zīmīgi, ka Kvintiliāna viedoklis par romiešu komēdiju kā žanru nav tik pozitīvs, jo tai viņš velta šādus vārdus:

*In comoedia maxime claudicamus.*²¹

Komēdija mums visvairāk pieklībo.

Kvintiliāns uzskata, ka latīņu valoda nav piemērota, lai attēlotu grieķu komēdijas šarmu,²² tomēr piebilst, ka no visiem romiešu komēdijas žanra pārstāvjiem Terencijam ir visizkoptākā, elegantākā valoda.

Taču, atsaucoties uz Kvintiliāna un Aula Gellija komentāriem par Plauta valodu, 20. gadsimta sākuma Plauta pētnieks Viljams Blanki (William W. Blancke) tomēr uzskata, ka antikvitātē Plauta valoda stilistiski bija novērtēta par augstu. Blanki uzskata, ka pārmērīga slavēšana bija tā laika iezīme.²³

Plauta komēdiju valoda precīzi attēlo tā laika romiešu sarunvalodu, ietverot visus sociālos slāņus. Protams, lielākā daļa tēlu pārstāv sabiedrības zemākos slāņus – vergi, hetēras, tirgotāji – taču Plauts vienlīdz labi prata lietot arī elegantu, izsmalcinātu latīņu valodu, ja to prasīja konkrēts tēls vai situāciju.²⁴

Plauta komēdiju varoņi ir emocionāli un runātīgi, mīl pārspīlēt. Viņa komēdiju valodai ir raksturīgi izsaučieni, kas pauž dažādas emocijas: smieklus (*haha, hahaha*), nepatiku vai riebumu (*fu, uae*), skumjas (*ei, heu, papae*), prieku (*eu, euge, eugepae*).²⁵ Sasveicināšanās un atvadu dialogi bieži tiek lietoti, lai iepazīstinātu ar varoņiem. Lāsti (*hercule, mehercule*), draudi un apvainojumi tiek lietoti pārspīlētā veidā ārkārtīgi daudz, īpaši vergu vidū. Nepieklājīgas piezīmes, seksuāla rakstura komentāri un divdomības arī tiek lietotas bieži ar nolūku izsaukt smieklus.

Plauta personāži pārstāv lielākoties zemākos slāņus (vergi, vergu tirgotāji, hetēras), kuri izmanto sarunvalodu un vienkāršrunu, un hiperbola, neapšaubāmi, ir viena no sarunvalodas iezīmēm. Tāpat kā tēli, arī komēdiju skatītāji pārsvarā pārstāvēja sabiedrības slāni, kuram sarunvalodu un dažādi profesionālie žargoni (militārais, jūrnieku u.c) bija saprotami. Aforismi un

²⁰ Quint. *Institutio Oratoria*.10.1.99.

²¹ Ibid., 10.1.99.

²² Ibid., 10.1.100.

²³ Blancke, W.V. *The Dramatic Values in Plautus*. Press of W. F. Humphrey, 1919, p.6.

²⁴ Duckworth G.E. *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952, p.331.

²⁵ Ibid., p.331.

metaforas tiek lietotas bieži²⁶, savukārt vairāki Plauta sakāmvārdi ir zināmi arī mūsdienās, piemēram:

Ubi fumus, ibi ignis (Cur.1.53.)

Nav dūmu bez uguns.

Plauta iecienīts paņēmiens bija arī jaunvārdu darināšana. Viņš nevairījās izmantot grieķu vārdus ar latīņu galotnēm, vai arī vienkārši salika kopā divus dažādu valoduvārdus, lai veidotu jaunu nozīmi. Īpaši jāizdala personvārdi, kurus saviem varoņiem piešķīra Plauts. Tie atbilst profesijai – *Anthrax* (Ogle), *Machaerio* (Nazis), *Congrio* (Zutis) ir pavāru vārdi *Māla krūkā* (*Aulularia*). *Phaniscus* jeb *Atklājējs* ir varonis, kurš nodod verga Tranio plānu komēdijā *Spoku māja* (*Mostellaria*). *Pseudolus* jeb *Melis* ir *viltīgā verga* vārds komēdijā *Pseudolus*. Citi vārdi ir izvēlēti ar nolūku izsmiet kāda varoņa raksturu – *Artotrogus* jeb *Maizēdājs* ir atbilstošs vārds parazitātam, kas pelna iztiku ar glaimiem, savukārt *Pyrgopolynices* jeb *Torņu iekarotājs* izmeļ lielīgā karavīra stāstus par viņa kara panākumiem. Šie vārdi tiek uzskatīti par oriģināliem Plauta izgudrojumiem, kas apliecina viņa komediogrāfa prasmes.²⁷

Plauta lietotā sarunvaloda ir interesanta, jo rada priekšstatu par to, kā ikdienā runāja romieši, taču grūtības rodas tulkojot – jokus, vārdu spēles un citas sarunvalodas īpatnības var vieglāk uztvert klātienē, redzot runātāja žestus un sejas izteiksmes un zinot kontekstu, taču lasot, var rasties priekšstats par aprautību un nepabeigtību. Šādas grūtības rodas arī pētot hiperbolas lietojumu. Konsultējot komēdiju tulkojumus citās valodās, ir skaidrs, ka skaidrības un komiska nolūkos tulkotāji nav tulkojuši daudzas hiperbolas burtiski, bet gan meklējuši hiperbolu ar līdzīgu nozīmi savā valodā.

²⁶ Duckworth G., *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952., p. 339.

²⁷ *Ibid.*, p. 350.

3. PĀRSPĪLĒJUMS PLAUTA KOMĒDIJĀS

Lai pievērstos pārspīlējuma pētīšanai Plauta komēdijās, sākumā ir jādefinē, kas tieši ir pārspīlējums, un ar kādiem paņēmieniem tas var tikt attēlots literatūrā.

Latviešu literārās valodas vārdnīca skaidro darbības vārdu *pārspīlēt* šādi: pārspīlēt nozīmē pārāk (ko) izvēršot, izceļot, sakāpinot, panākt, ka (kas) tiek samākslots, parādīts īstenībai neatbilstoši.²⁸

Pārspīlējums kā viens no komēdijas paņēmieniem izsaukt smieklus, ir minēts darbā par komēdijas teoriju *Tractatus Coislinianus*. Pārspīlējums piesaista uzmanību, saasina kontrastus un izceļ personāžu trūkumus un vājumus. Cilvēku dabiskā tieksme izlikties labākiem nekā tie patiesībā ir kalpo kā bāze tipveida varoņu radīšanai, piemēram, lielīšanās raksturīga kareivim (*miles*) un vergam (*servus*). Mantkārīgs ir savedējs vai vergu tirgotājs. Nepieciešamība būt svarīgam un savu emociju nozīmīguma pārspīlēšana rada tādus varoņus kā dusmīgs, neapmierināts ar sava dēla uzvedību tēvs (*senex*), vai arī iemīlējies un izmisis jaunietis (*aduluscens*).

Pārspīlējums ir cieši saistīts ar lietām, kas liek cilvēkiem smieties, piemēram, kaut kas pēkšņs un negaidīts, vai neiespējams, realitātei neatbilstošs. Kontrasts starp romiešu dzīves realitāti un komēdijās attēloto var tikt radīts ar pārspīlējuma palīdzību. Piemēram, vergs, kurš uzvedas bezkaunīgi, izsmej saimnieku, salīdzina sevi ar varoņiem un pārņem lietu vadību, romiešu skatītājam izsauc smieklus, jo neatbilst realitātei.²⁹

Fabulae palliatae kontekstā Plautu var salīdzināt tikai ar Terenciju, kurš kopumā tiek uzskatīts par atturīgāku, konservatīvāku autoru. Citu šī stila autoru darbi nav saglabājušies, līdz ar to ir grūti priest, vai viņi arī bija iecienījuši pārspīlējumu, vai arī tā ir unikāla Plauta iezīme. Pārspīlējumu kā iecienītu Plauta paņēmieni radīt komiskas situācijas ir izcēlušī vairāki mūsdienu latīņu literatūras un valodas pētnieki, piemēram, Dž. Dakvorts (G. Duckworth) un Ēriks Segāls (E. Segal).

Dakvorts atzīmē to, ka Plauts, lai sasniegtu maksimālu komisma efektu, izvēlējās lietot paņēmienus, kurus mūsdienās asociē ar “zemākām” skatuves mākslas formām – vodeviļu, mūziku, farsu. Par galveno no šādiem paņēmieniem viņš min pārspīlējumu.³⁰ Savukārt Segāls uzskata, ka Plauta paņēmieni komisma radīšanai, to starpā pārspīlējums, liecina par to, ka viņš

²⁸Latviešu literārās valodas vārdnīca. 1.-8. Rīga, Zinātne, 1972. – 1996.

²⁹Duckworth G., *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952., p.318.

³⁰Ibid., p.321.

izprata savu skatītāju vēlmes labāk nekā Terencijs.³¹ Iespējams, Plauta zināšanas par teātra un skatuves lietām palīdzēja radīt komēdijas, kas spēja noturēt skatītāju uzmanību.

Komisma nolūkos pārspīlēt var visu – pat pārspīlēts klusums vai pauzes var būt smieklīgas. Kā piemēru var minēt Plauta metodi “izstiept” ainas – darbība kļūst pārspīlēti lēna, varoņi atkārtojas, vilcinās, vai arī novirzās no tēmas.³²

Pārspīlējuma attēlošanai komēdijās tiek izmantoti leksiski un sintaktiski paņēmieni. Kā raksturīgāko leksisko paņēmieni - hiperbolu un tās piemērus – darba autore plašāk apskata šī darba praktiskajā daļā. Taču, pirms pievērsties hiperbolai, ir vērts īsumā pieminēt citus leksiskos un sintaktiskos paņēmienus, ar kuriem Plauts realizē pārspīlējumu.

Sintaktiskie paņēmieni – anafora un asindetons un to piemēri tiek plašāk apskatīti šī darba nodaļā *Pārspīlējuma realizējums ar sintaktiskiem paņēmieniem*.

Sekojošie leksiskie paņēmieni ir tie, kurus darba autore ir ievērojusi analizētajās Plauta komēdijās, taču tie nav jāuzskata par vienīgajiem.

1. Jaunvārdu radīšana ar nolūku izsaukt smieklus jau tika pieminēta nodaļā par Plauta valodu, taču pārspīlējuma kontekstā ir jāizceļ Plauta inovatīvie un komiskie superlatīvi, kurus viņš veido no visām vārdšķirām – *perditissumus* jeb *vispazudinātākais*, *genimissumus* - *visdvīniskākais no dvīņiem*, *exclusissumus* – *visatraidītākais* u.c.
2. Pleonazms - paņemiens, kad tiek lietoti vairāki, bieži sinonīmiski vārdi, lai izteiktu domu. Kā piemēru var minēt bieži lietotos *perii et disperii* un *misere miser*, lai izteiktu izmisumu vai skumjas.
3. Salīdzinājums. Tas tiek bieži lietots kombinācijā ar hiperbolu – salīdzinot divas lietas, tiek pārspīlētas vienas vai to abu iezīmes.

3.1 Pārspīlējuma realizējums ar leksiskiem paņēmieniem

Lai labāk izprastu hiperbolas funkciju un veidus Plauta komēdijās, ir sākumā jādefinē hiperbola un tās iezīmes, nozīme antīkajā literatūrā, kā arī jāizdala situācijas, kurās tā tiek visbiežāk lietota. Divas situācijas, kad hiperbola Plauta komēdijās tiek lietota visbiežāk, pēc autores domām, ir šādas:

³¹Segal E. *Roman Laughter: The Comedy of Plautus*. New York: Oxford University Press, 1987, p.22.

³²Duckworth G., *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952., p. 320.

1. Tēlu emociju un rakstura iezīmju pārspīlējums.

2. Tēlu fizisko darbību pārspīlējums.

Neapšaubāmi, katra cilvēka emocija vai rakstura iezīme var tikt pārspīlēta, lai sasniegtu komisku efektu. Plauta darbos pastāv tipveida varoņi (*senex*, *adulescens*, *servus* un citi), kuru uzvedība un raksturojums ne tikai Plauta, bet arī Terencija darbos ir līdzīgs. Emocijas un rakstura iezīmes, kuras Plauts pārspīlē visvairāk ir zināmā mērā atbilstošas šiem tipveida varoņiem – *adulescens* pārspīlē mīlestību un mīlestības ciešanas, vergam un karavīram ir raksturīga pārspīlēta lielīšanās, *senex* bieži piemīt mantkārība vai skopulība, kā arī ir tieksme pārspīlēti dusmoties par dēla bezatbildīgo uzvedību. Emocijas un rakstura iezīmes, kurās saskatāma hiperbola, darba autore pētīšanai ir izdalījusi šādas:

1. Lielīšanās.
2. Mīlestība un mīlas mokas.
3. Mantkārība un skopulība.

Komēdijas ir ne tikai literatūra, bet arī skatuves māksla, kuras panākumi ir atkarīgi gan no veiksmīga scenārija - komēdijas teksta, gan arī no aktieriem, un to prasmēm attēlot komēdijas autora iecerēto. Aktieru ziņā ir attēlot arī fizisku pārspīlējumu - žesti, sejas izteiksmes, dažādas darbības ir tikpat svarīgas komisma radīšanai kā personāžu teiktais. Dž. Dakvorts (G. Duckworth) izdala vairākas fiziskā pārspīlējuma tipveida situācijas.³³

- Klauvēšana pie durvīm. Pārspīlēta klauvēšana vai pat durvju daudzīšana bieži redzama situācijās ar iemīlējušos jauniem, kurš vēlas tikt savas iecerētās mājās, vai arī situācijā, kad vergs cenšas atrast savu saimnieku, lai nodotu svarīgas ziņas.
- Neprāta attēlojums. Lai gan, kā Dakvorts apgalvo, situācija, kad redzams īsts neprāts, romiešu komēdijās nav³⁴, tomēr ir varoņi, kuri īslaicīgi dusmu pārņemti, draud ar vardarbību (piemēram, *Cistellaria adulescens* draud sevi nogalināt ar zobenu).³⁵
- Skrienošais vergs jeb *servus currens*. Šis tēls ir viens no biežāk lietotajiem Plauta personāžiem, kas tiek lietots ne tikai komisma radīšanai, bet arī sižeta skaidrošanai un attīstīšanai. *Servus currens* mērķis ir nogādāt kādu ārkārtīgi svarīgu ziņu, kas rada pavērsienu sižetā – piemēram, kāda identitātes atklāšana (kurtizāne izrādās pilsonē), ziņa, ka kāds ir ieradis no ārzemēm (tēvs ierodas, kad dēls mājās ir

³³ Duckworth G. *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952., p. 324.

³⁴ Ibid., p. 325.

³⁵ Pl.Cist. 3.1.9.

sarīkojis dzīres) un citas līdzīgas situācijas. *Servus currens* mēdz aizmirst svarīgo ziņu, skrienot paklupt, novirzīties no tēmas, pārspīlēt savu nogurumu vai izsalkumu.

- Kautiņi, piekaušana. Plauta komēdijās draudi mocīt vai piekaut ir sastopami katrā komēdijā, taču realitātē reti tiek izpildīti. Protams, ir izņēmumi – lielīgais karavīrs Pirgopolinīks saņem dažus sitienus par cita sievas pavešanu (*Miles Gloriosus*)³⁶, vai arī *Māla krūkā* Euklions iesit vergam³⁷, jo tur to aizdomās par mēģinājumu nozagt viņa dārgumus.

- Svētki ar dziesmām un dejām. Dažas no Plauta komēdijām (piemēram, *Persietis* jeb *Persa*) noslēdzas ar svētkiem, kurās komisma nolūkos aktieri izpilda neveiklas dejas.

- Piedzēries varonis vai dzīres. Vīna dzeršana tiek pieminēta samērā bieži, lai gan dzeršana kā tāda uz skatuves notiek reti. Kā galvenos vīna dzērājus var minēt vergus, kas saimnieka prombūtnes laikā dzer tā vīnu, vai arī vergus, kas svin savu “uzvaru”, piemēram, Pseudols, kad viņam izdodas atgūt saimnieka iemīļoto.³⁸

3.2. Hiperbola un tās funkcija mūsdienu un antīko teorētiku skatījumā

Lai pievērstos hiperbolas lietojumam un piemēriem Plauta komēdijās, sākumā ir jādefinē, kas ir hiperbola, kādas ir tās funkcijas, un nozīme antīkajā un mūsdienu literatūrā.

Literatūrā hiperbola tiek lietota, lai izteiktu pārspīlējumu. Hiperbola (ὑπερβολή) *Oxford Dictionary of Literary Terms* tiek skaidrota šādi - hiperbola ir literārs paņēmieni, kurš ietver apzinātu pārspīlējumu, kas netiek uztverts burtiski.³⁹

Encyclopedia Britannica skaidrojums ietver vēl arī to, ka hiperbola tiek lietota uzsvaram un komiskam efektam.⁴⁰ Pats vārds “hiperbola” sastāv no diviem grieķu vārdiem ὑπερ - pāri un βάλλω – mest. Līdz ar to var secināt, ka hiperbola tiek lietota, lai izteiktu domu, kas “iet pāri” parastai, ikdienišķai domai, un tās mērķis ir ar pārspīlējumu pievērst uzmanību.

³⁶ Pl. Mil. 5.1.5-7.

³⁷ Pl. Aul. 3.2.8-9.

³⁸ Pl. Ps. 5.1.1-40.

³⁹ Baldick C. *The Oxford Dictionary of Literary Terms, 4ed.*, New York: Oxford University Press, 2015.

⁴⁰ *Britannica Online*. <http://www.britannica.com/art/hyperbole>

Džoša Ritters (Joshua Ritter) savā darbā *Recovering Hyperbole: Rethinking the limits of Rhetoric for an Age of Excess* raksta, ka hiperbola kā tropu var viegli pārprast un lietot nepareizi. Mūsdienu rētorikas izpētē tā nereti tiek ignorēta, vai arī maz pētīta.⁴¹

Viņš piebilst, ka mūsdienu rētorikas teorētiķi reti pievēršas hiperbolas izpētei, jo uzskata to par acīmredzamu, viegli identificējamu un izprotamu jēdzienu.⁴² Viņš pats gan uzskata, ka hiperbola bieži ir pats efektīvākais veids, kā izteikt citādi neizsakāmas domas, emocijas vai attieksmi.⁴³ Ritera skatījumā hiperbola nav tikai parasts pārspilējums, bet gan paņēmiens kā pārskāpt pāri valodas noteiktajām robežām, lai radītu jaunas nozīmes.⁴⁴

Lai gan hiperbola māksliniecisko izteiksmes līdzekļu “hierarhijā” nav augstā vietā, taču neapšaubāmi ir tas, ka tā ir vienmēr bijusi viena no biežāk lietotajām tropiem. Renesanses laika rakstnieki hiperbolu mēdza lietot, lai izteiktu jaunas, inovatīvas domas un idejas, savukārt reliģiskajā literatūrā un teoloģijā hiperbola tiek lietota, lai aprakstītu abstraktas, vārdos neaprakstāmas lietas vai parādības, kas saistītas ar dievišķo vai pārdabisko. Mūsdienu teologs un reliģijas filozofs Stīvens Vebs (Stephen H. Webb) hiperbolu raksturo šādi: hiperbola ir ideāls paņēmiens tam, kurš cenšas pateikt lietas, kas nav vārdos izsakāmas.⁴⁵

Mūsdienās hiperbola tiek lietota ne tikai literatūrā un sarunvalodā, bet arī plašsaziņas līdzekļos un reklāmā, kur tās pamatmērķis ir piesaistīt uzmanību.

Vairāki antīkie autori savos darbos ir pieminējuši hiperbolu un tās lietojumu, lai gan tikai nedaudzi to ir komentējuši sīkāk. Viens no plašākajiem komentāriem par hiperbolu ir atrodams romiešu rētorika Kvintiliāna (*Marcus Fabius Quintilianus*) darbā *Oratora audzināšana* (lat. *Institutio Oratoria*), kas ir samērā plašs darbs, veltīts rētorikas teorijai un praksei.

Hiperbolu Kvintiliāns uzskata par pārdrošāko no ornamentiem.⁴⁶ Viņš to apraksta kā elegantu patiesības “izstiepšanu”, ko var izmantot, lai pārspilētu vai pamazinātu kāda objekta vai emocijas lielumu vai intensitāti. Par piemēriem viņš izmanto citātus no Cicerona un Vergīlija darbiem.⁴⁷ Kvintiliāns apraksta, kādos veidos hiperbola var tikt izmantota – ar salīdzinājumu, kā daļa no metaforas, u.c.

⁴¹ J. Ritter. *Recovering Hyperbole: Rethinking the Limits of Rhetoric for an Age of Excess*. *Philosophy & Rhetoric*, Vol. 45, No. 4 (2012), p. 406-428

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid

⁴⁵ J. Ritter. *Recovering Hyperbole: Rethinking the Limits of Rhetoric for an Age of Excess*. *Philosophy & Rhetoric*, Vol. 45, No. 4 (2012), p. 406-428.

⁴⁶ Quintilian. *Institutio Oratoria*. 8.6.66.

⁴⁷ Ibid, 8.6.68

Tomēr Kvintiliāns saka, ka hiperbolas lietošanā jābūt uzmanīgam un jāievēro mērenība. Jo, lai gan hiperbolas mērķis ir pārspīlējums, tomēr ir jāievēro zināmas robežas, lai nekristu galējībās, kad pārspīlējums kļūst samākslots un ekstravagants.⁴⁸

Mērenība, pēc Kvintiliāna domām, ir jāievēro arī tādēļ, lai ar hiperbolu izteiktā doma nezaudētu ticamību. "Ir skaidrs", viņš saka, ka "hiperbola melo, tomēr tās nolūks nav pievilt".⁴⁹ Lai gan melu būtība ir pievilt un slēpt patiesību, tomēr Kvintiliāna skatījumā hiperbolas "melu" mērķis ir atklāt, attēlot kādas lietas vai emocijas patieso apjomu un nozīmi. Pareiza hiperbolas lietošana panāk to, ka līdz klausītājam/lasītājam nonāk uzvērtās domas svarīgums, bet tajā pat laikā viņš saprot, ka šis pārspīlējums neatbilst patiesībai. Kvintiliāns piemin arī to, ka hiperbola var būt smieklīga.

*Pervenit haec res frequentissime ad risum; qui si captatus est, urbanitatis, sin aliter, stultitiae nomen assequitur.*⁵⁰

Is skaidrs, ka dažreiz hiperbola izraisīs smieklus. Ja tas ir tas, ko orators ir vēlējis, mēs varam viņu uzslavēt par asprātību, ja nē, tad atliek tikai nosaukt par muļķi.

Kvintiliāns uzsver arī to, ka hiperbolu izmanto visi, gan zemnieki, gan neizglītotie cilvēki, jo visiem ir dabiska tieksme vai nu pamazināt, vai arī palielināt konkrētu faktu nozīmīgumu. Īpaši noderīga hiperbola ir gadījumā, kad lieta, par ko tiek runāts, ir neparasta, jo tad, pārspīlējot, var dot precīzāku tās aprakstu.

Kopumā Kvintiliāns vērtē hiperbolu kā pozitīvu un noderīgu paņēmienu, lai ar valodu panāktu vajadzīgo efektu, lai gan iesaka to lietot apdomīgi.

Līdzīgi par hiperbolu izsakās arī Longīns, kuram tiek pieviedēts darbs *Par cildeno* (gr. Περὶ ὑψους, ang. *On the Sublime*). Longīns saka, ka hiperbolas efekts tiek sabojāts, ja "runātājs pāršauj pār strīpu".⁵¹ Kopumā Longīns hiperbolu vērtē pozitīvi kā paņēmienu klausītājos radīt spēcīgas emocijas jeb *pathos*, kā arī izsaukt smieklus, ja runātājs tā vēlas. Viņš arī piebilst, ka hiperbola ir vienlīdz noderīga gan uzsverot, gan arī mazinot kādas domas nozīmīgumu.⁵²

No mākslīgiem un nepatiesiem rētorikas paņēmienu vairījās ne tikai Kvintiliāns, bet arī citi oratori vai rētorikas skolotāji. Pētot citu antīko autoru komentārus par hiperbolu, var nojaust, ka tā tiek uzskatīta par vienkāršu un zināmā mērā pat vulgāru paņēmienu. Aristotelis darbā

⁴⁸ Ibid, 8.6.72

⁴⁹ Ibid. 8.6.73

⁵⁰ Quint. *Inst.* 8 6.74.

⁵¹ Longinus. *On the Sublime.* 358.87.

⁵² Ibid.

Rētorika piemin hiperbolu kā vienu no metaforas aspektiem, taču iesaka no tās atturēties. Viņa skatījumā hiperbolas ir “jauneklīgas”, un tās izmanto tie, kas ir kaisles pārņemti. Nobriedušiem cilvēkiem hiperbola nav piemērota.

εἰσι δ' αἱ ὑπερβολαὶ μειρακιώδεις: σφοδρότητα γὰρ δηλοῦσιν.⁵³

Hiperbolas ir jauneklīgas, jo tie, kas tās lieto, ir kaisles pārņemti.

Arī Faleras Dēmetrijs, Atēnu orators, viņam piedēvētā darbā *Par stilu* (lat. *De Elocutione*) piemin hiperbolu un tās uzdevumus. Viņa skatījumā hiperbola ir ψυχρός jeb *auksta*,⁵⁴ jo apraksta kaut ko tādu, kas ir neiespējams. Dēmetrijs izdala trīs hiperbolas veidus: hiperbola uz līdzības pamata, hiperbola ar pārākuma pakāpi, un hiperbola, kas apraksta kaut ko neiespējamu.⁵⁵

Dēmetrijs arī piemin to, ka hiperbola ir viens no komediogrāfu iecienītiem paņēmieniem, jo hiperbola apraksta neiespējamās lietas, kas savukārt izraisa smieklus.⁵⁶

Vēl var minēt romiešu filozofu Seneku kā, kurš ir komentējis hiperbolu. Savā darbā *Par tikumiem* (*De Beneficiis*), nodaļā, kurā viņš apcer parādus/pakalpojumus un to atdošanu, Seneka piemin arī pārspīlējumu. Viņa teorija ir šāda – ja kāds neuzticas cilvēkam, kuram viņš pavēl ko darīt, tad ir jāpavēl darīt vairāk nekā nepieciešams, lai rezultātā tiktu izdarīts tieši tik, cik tiek sagaidīts.⁵⁷ Viņš uzskata, ka pārspīlējuma nolūks ir ar melu palīdzību atklāt patiesību.⁵⁸

*In hoc omnis hyperbole extenditur, ut ad verum mendacio veniat.*⁵⁹

Hiperbola visu palielina, lai ar meliem nonāktu pie patiesības.

*Numquam tantum sperat hyperbole, quantum audet, sed incredibilia adfirmat, ut ad credibilia perveniat.*⁶⁰

Pārspīlējot, mēs negaidām, ka tam, ko sakām, ticēs. Bet, parādot, kas ir neiespējams, tiek parādīts tas, kas ir iespējams.

Kā piemēru Seneka min šādu situāciju – ja kāds izdara citam pakalpojumu, tad viņam par to ir jāaizmirst. Bet patiesībā mēs sagaidām, ka šis cilvēks izlikšies, ka ir aizmirsis, neuzsvērs un

⁵³ Aristot. Rh. 3.11.16.

⁵⁴ Demetrius of Phaleron. *Libro de Elocutione*. Edited by W. Rhys Roberts. 2. 124.

⁵⁵ Ibid. 124.

⁵⁶ Ibid. 126.

⁵⁷ Seneca. *On Benefits*. 7.23.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Sen. Ben. 7.23.1

⁶⁰ Sen. Ben. 7.23.2

neatgādinās pat to. Šādā veidā ar pārspīlējumu mēs izsakām neiespējamo – “aizmirst”, taču tas, ko sagaidām, ir pilnīgi iespējams un realizējams.

Nobeigumā var secināt, ka par hiperbolu un tās lietojumu gan mūslaiku, gan antīko teorētiku domas dalās. Lielākoties tā tiek uzskatīta par noderīgu un bieži izmantotu paņēmienu, taču tādu, kurš jālieto ļoti apdomīgi. Risks, nepareizi lietojot hiperbolu vai “pārspīlējot ar pārspīlēšanu”, ir izklausīties muļķīgi un vulgāri. Tomēr tas, kas var tikt uzskatīts muļķīgs citos žanros, ir atbilstošs un nepieciešams komēdijā, jo komēdijas pamatmērķis ir izsaukt smieklus.

4. PĀRSPĪLĒJUMA LEKSISKAIS REALIZĒJUMS AR HIPERBOLU

4.1 Emociju pārspīlējums: mīlestība un mīlas moks

Mīlestības tēma ir pārstāvēta gandrīz visās Plauta komēdijās, un tā bieži kalpo kā motivācija dažādām intrigām un manipulācijām, kuras sava saimnieka interesēs veic viens vai vairāki vergi. Attiecības starp sievietēm un vīriešiem Senajā Romā tika strikti reglamentētas, sievu izvēlējās ģimenes galva - vecākais vīriešu kārtas pārstāvis, komēdijās parasti tēvs. Potenciālās sievas izvēli noteica politiski, sociāli un finansiāli apsvērumi - sievai ir jābūt pilsonei, ar pūru un labu reputāciju. Priekšroka tika dota līdzvērtīgam finansiālajam un sociālajam stāvoklim.⁶¹ *Māla krūkā* bagāts vīrs Megadors vēlas apprecēt nabadzīgā Eukliona meitu, taču Euklions uzskata, ka šāda savienība var radīt problēmas, jo viņi pieder pie dažādiem sociālajiem slāņiem (tiek veikts salīdzinājums: bagātie – vērši, nabagi – ēzeļi).

Et te utar iniquiore et meus me ordo inrideat, neutrubi habeam stabile stabulum, si quid divorti fuat: hoc magnum est periculum, ab asinis ad boves transcendere. (Aul. 2.2.55-57.)

Gan tevi kā nevienlīdzīgu redzēšu, gan mani izsmies manējie. Nekur man nebūs stabila vietas, ja izšķirsieties, jo liels ir risks, no ēzeļiem uz vēršiem pacelties.

Jauniem vīriešiem nebija iespējas pašiem iepazīties ar laulībām piemērotām sievietēm, jo tās laiku pavadīja mājās ģimenes uzraudzībā, līdz ar to jaunieši laiku pavadīja ar hetērām un verdzenēm. Protams, šādas attiecības neparedz laulību. Ar mīlestības grūtībām un to iespaidā pārspīlētām emocijām sastopas komēdiju tipveida varonis *iemīlējies jaunietis* jeb *adulescens*. Šis tēls ir atrodams 14 no 20 Plauta komēdijām.⁶² *Adulescens* parasti ir jauns, no vecākiem atkarīgs vīrietis, kurš iemīlas sievietē, ar kuru viņš nevar būt kopā – visbiežāk tā ir verdzene vai kurtizāne (*meretrix*). Plautam ir raksturīgi izsmiet savu varoņu uzvedību vai rakstura iezīmes, taču *adulescens* ir vienīgais, pret kuru autors attiecas ar simpātiju⁶³. Senajā Romā vecākiem bija pilnīga vara pār saviem bērniem, un bērnu nepakļaušanās rezultātā sods varēja būt ļoti bargs. Iemīlējies jaunietis tiek nostādīts dilemmas priekšā – neklausīt vecākiem un saņemt sodu (piemēram, zaudēt tiesības uz mantojumu), vai arī cienīt vecāku gribu un apprecēt kādu citu. Tomēr Plauta komēdijas kalpo kā sava veida romiešu pretreakcija pret stingrajiem likumiem un

⁶¹ Leffingwell, G.W., *Social and Private Life at Rome in the time of Plautus and Terence*. New York: Cornell University Press, 1918., p.67.

⁶² Duckworth, G. *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952, p. 238.

⁶³ Duckworth, G. *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952, p. 237.

morāles normām, un tajās cieņa un *pietas* (morālais pienākums) pret vecākiem tiek atmesta⁶⁴, un iemīlējušies jaunieši ar savu vergu palīdzību manipulē un vērpj intrigas, lai būtu kopā ar iemīļoto.

Alkesimarhs komēdijā *Šķirstiņš (Cistellaria)* tiek raksturots kā “Jaunatiskās komēdijas visnevaldāmākais mīlnieks”.⁶⁵ *Cistellaria* ir viena no retajām Plauta komēdijām, kuras oriģināls ir zināms (Menandra komēdija *Synaristosai*)⁶⁶. Šīs komēdijas teksts ir bojāts, kas rada grūtības tulkotājiem, taču prologs, kurā tiek izklāstīts lugas sižets, nav cietis. Lugas nosaukums ir veidots no vārda *cistella* (šķirsts, kaste) deminutīva. Šajā gadījumā tiek runāts par nelielu šķirstu, kurā tika ieliktas zīdaiņa mantiņas, ar kuru palīdzību pēc tam var atklāt bērna identitāti.

Komēdijas sižets īsumā ir šāds: Selēnija ir kurtizāne - brīva sieviete, taču uz viņu neattiecas pilsoņu privilēģijas un tiesības. Selēnijas stāsts, kā tas ir raksturīgi Plauta darbos, ir sapīts un sarežģīts. Viņas māte, Lemnas pilsoņe, tiek izvarota, taču vīrietis aizbēg. Palikusi stāvoklī, bet nezinot, kas ir bērna tēvs, sieviete atdot zīdaiņi savam vergam. Beigās bērnu paņem un uzaudzina sava sava. Selēnija uzaug, domādama, ka nav pilsoņe, iemīlas jaunieši Alkesimarhā un dzīvo viņa mājā, līdz Alkesimarha tēvs nolemj, ka ir laiks savu dēlu apprecināt. Tradicionāli Plauta darbos *adulescens* ir izlutināts, ar vāju raksturu apveltīts tēls. Grūtībās nonācis, tas “sabrūk” un uzvedas dramatiski un pārspīlēti. Piemēram, Alkesimarhs, uzzinājis, ka tēvs jau ir atradis viņam sievu, ir satriekts un izsaka savas jūtas ļoti emocionālā un hiperbolām bagātā monologā. Savu monologu viņš iesāk šādi:

*Credo ego Amorem primum apud homines **carnificinam** commentum.* (Cist.2.1.1.)

Es ticu, ka mīlestība bija pirmā, kas radīja mocīšanu cilvēku vidū.

Alkesimarham mīlestība ir emocionālas mokas, *carnificina*, kas viņu rauj uz visām pusēm. Leksēmas *carnificina* papildus nozīme ir arī mocītājs vai bende, kas kombinācijā ar sekojošajās rindās izceltajiem darbības vārdiem, rada iespaidu par īstu, fizisku mocīšanu.

Iactor crucior agitor stimulator, versor, in amoris rota, miser exanimor. Feror, differor distrahor diripor, ita nubilam mentem animi habeo. (Cist.2.1.4-7.)

Esmu satriekts, mocīts, satraukts, sadzīts, sagriezts uz mīlas rata manā postā. Es tieku nests un grūsts, saplēsts un parauts zem zemes. Un manas domas ir miglā tītas.

⁶⁴ Segal, E. Roman Laughter: The Comedy of Plautus. New York: Oxford University Press, 1987, p. 16.

⁶⁵ Konstan D., Roman Comedy. New York: Cornell University Press, 1996., p.101.

⁶⁶ Plautus. The Casket Comedy. Harvard University Press, p.16. Online: www.loebclassics.com/view/plautus-casket_comedy/2011/pb_LCL061.123.xml

Viena no hiperbolas iezīmēm ir tas, ka darbības vai izjūtas tiek aprakstītas ļoti precīzi, konkrēti.⁶⁷ Verbi **iator, crucior, agitor, stimolor un versor, kā arī feror, differor, distrahor, diripor** tiek virknēti, izmantojot asindetonu - tiek izlaisti saikļi, kā rezultātā šāds vārdu virknējums liek uzsvaru uz teikto un piesaista uzmanību. Kā darba autore iepriekš minēja, Plauts bieži lieto leksikos un sintaktiskos paņēmienus kopā, lai radītu pārspīlējumu. Izmantoto verbu nozīme liek domāt par spēcīgām fiziskām un emocionālām sajūtām un šaubām. Līdzīgi kā **carnificia**, arī **amoris rota** (mīlas rats) un **miser** (nelaimīgs) rada asociācijas ar moku rīkiem un paņēmieniem. Alkesimarha situācija ir galēja, viņa sakāpinātās emocijas patiesi varētu iederēties traģēdijā.

Ita me Amor lassum animi ludificat, fugat, agit, appetit, raptat, retinet. Lactat, largitur: quod dat non dat; deludit. Modo quod suasit, id dissuadet, quod dissuasit, id ostentat. (Cist. 2.1.8.-12.)

Tā Mīla ar manu prātu spēlejas, liek bēgt, dzīt, tiekties, sagrābt, paturēt, valdzināt, solīt: ko dot, to arī nedot, tā maldina mani. Par ko pārlicina, no tā arī atrunā.

Darbības vārdi (**fugat, agit, appetit, raptat, retinet, lactat, largitur**) atkal tiek virknēti ar asindetonu. Tie precīzi attēlo nelaimīgā mīlnieka pretrunīgās emocijas – **fugare** (bēgt) un **agere** (dzīt, stumt, iet pakaļ) velk viņu divos pretējos virzienos. Alkesimarhs ir bezspēcīgs sava tēva lēmuma priekšā, taču nespēj atteikties no Selēnijas. Nevarēdams iegūt to, ko vēlas, mīlnieks prāta aptumsumā ielaužas Selēnijas mājās un draud nogalināt sevi, ja nevar būt kopā ar iemīļoto.

Recipe me ad te, Mors, amicum et benevolum. (Cist. 3.1.9.)

Sagaidi mani, Nāve, mans draudzene un labvēle.

Alkesimarham nāve ir pēkšņi kļuvusi vēlama (**amicum et benevolum**), viņš to grib sagaidīt kā draugu, jo tā var atbrīvot no mīlas ciešanām. Jāņem vērā, attiecībā uz visu Aleksimarha monologu, ka šādi eksaltēti, pārspīlēti vārdi komēdijas kontekstā skatītājos izsauktu smieklus, jo Alkesimarha reakcija uz viņa situācija ir savā ziņā līdzīga maza bērna dusmu lēkmei. To, ka Alkesimarhs pārspīlē savus nodomus, pierāda arī tas, ka, ielauzies mīļotās mājās ar zobenu rokā, viņš tomēr nesteidzas to izmantot un jautā: *utrum hac me feriam an ab laeva latus?*⁶⁸ (*kur lai es sev duru, labajā vai kreisajā pusē?*), tādā veidā vilcinot laiku.

Pētot komēdiju tekstus, ir jāņem vērā arī tas, kā šie teksti skanētu no aktiera mutes, kombinācijā ar mīlas ciešanu pilnām izteiksmēm un žestiem. Jādomā, ka Aleksimarhs zināja, ka viņa attiecībām ar kurtizāni nevar būt nākotne saskaņā ar likumiem, kā rezultātā viņa reakcija un

⁶⁷ Duckworth, G. *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952, p. 336.

⁶⁸ Plautus. *Cistellaria*. 3.1.12.

uzvedība šķiet vēl vairāk pārspīlēta. Komēdijas sižeta atrisinājums tiek daļēji pateikts jau prologā – ar darba nosaukumā minētā šķirstiņa saturu tiks atkāts, ka meitene patiesībā ir dzimusi pilsone un var apprecēt jauni.

Arī komēdijā *Pseudols* (*Pseudolus*) intrigas un manipulācijas sākas sievietes dēļ, taču šoreiz tas nav cēls mērķis meiteni precēt, bet vienkārši atpirkt savu kurtizāni no kāda cita. Komēdijas varonis - mīlnieks Kalidors (*Calidorus*), kā Ē. Segāls (*E. Segal*) viņu apraksta, ir *amans et egens* (iemīlējies, bet maksātnespējīgs).⁶⁹ Kalidors ir iemīlējies kurtizānē, kura ir pārdota kādam Maķedonijas karavīram. Lai viņu atgūtu, ir nepieciešama nauda, kuras Kalidoram nav, kā arī nav draugu, no kuriem naudu aizņemties. Kalidors lūdz palīdzību savam vergam Pseudolam. Pseudols tiek uzskatīts par Plauta izcilāko *servus callidus jeb viltīgo vergu*, jo komēdijā reālas darbības ir maz, un sižets tiek attīstīts pārsvarā ar Pseudola monologiem un dialogiem, intrigu vērpšanu, kā dēļ pastāv uzskats, ka šī komēdija paredzēja improvizāciju uz skatuves.⁷⁰

Komēdijas sākumā Kalidors ir tik sērīgs, ka pat nespēj izteikt vārdiem savu sāpju iemeslu. Viņš uzvedas kā tipisks iemīlējies jauniets – melodramatiski un pārspīlēti. Pseudols, redzēdams, kā viņa saimnieks kļīst apkārt nelaimīgs, beidzot saņemas un uzdod jautājumu:

*Quid est quod tu **exanimatus** iam hos multos dies*

*Gestas tabellas tecum, eas **lacrumis lavis**,*

Neque tui participem consili quemquam facis? (Pl.1.7-9)

*Kāpēc tu jau vairākas dienas tāds **nomocīts**,*

*Nēsā līdzī tāfelīti, **to asarām slacīdams**,*

Un nevienam neliec zināt par savām skumjām?

Lacrimis lavis (asarām slakot) ir ironiska hiperbola, kas rada komisku ainu ar naivu, pārspīlēti dramatisku jaunieta, kurš, saņņaudzis rokā savas mīlotās vēstuli, noraudājies kļīst apkārt. Kalidors ir *exanimus* – novārdzis un vājš, šie pārdzīvojumi ir tik ļoti viņu iztukšojuši, ka uz Pseudola jautājumu – kas noticis – spēj tikai traģiski izdvest: *Misere miser sum, Pseudole!*⁷¹ (*Es esmu tik ļoti nelaimīgs, Pseudol!*) Ir skaidrs, ka Pseudols nojauš saimnieka bēdu iemeslu, jo par ko gan vēl jauni vīrieši parasti pārdzīvo? Tomēr lugas premisa paredz, ka Pseudolam ir jāizlasa Kalidora mīlotās vēstule, un Pseudols to dara, piedodot vārdiem komisku, divdomīgu raksturu, piemēram, sakot, ka burti ir tik tuvu viens otram, ka bezmaz rāpjas viens otram virsū

⁶⁹ Segal, E. *Roman Laughter: The Comedy of Plautus*. New York: Oxford University Press, 1987, p. 15.

⁷⁰ Sharrock A.R., *Pseudolus and the Nature of Reading. Oxford Readings in Menander, Plautus and Terence*. New York: Oxford University Press, 2001, p. 152.

⁷¹ Plautus. *Pseudolus*. 1.1.1.

(*alia aliam scandit*). Kalidors ir tik pārņemts ar savām ciešanām, ka nemana savu vārdu erotisko konotāciju un Pseidola izsmieklu. Uzņemties iniciatīvu nelaimīgais vīrietis nevēlas, taču, atļaidies krēslā, raksturo savu situāciju ar emocionāliem, traģiskiem teikumiem. Piemēram, dodot savam vergam Pseidolam izlasīt vēstuli:

*Cape has tabellas, tute hinc narrato tibi quae me misera et cura contabefacit.*⁷²

Ņem šīs tāfelītes, lai tās tev pasaka, kāds posts un nelaime mani moka.

Aprakstot savās neilgās attiecībās ar iemīļoto, Kalidors izmanto salīdzinājumu ar ātri vīstošu zāli:

*Quasi solstitialis herba palisper fui: repente exortus sum, repentino occidi.*⁷³

Tā kā vasaras zāle es īsu brīdi biju: pēkšņi pacēlos uz augšu, un tad pēkšņi saplaku.

Atzīdams, ka viņam nav naudas, ar ko izpirkt meiteni, Kalidors krīt izmisumā un vairs nevēlas dzīvot bez savas iemīļotās:

*Prope adest exitum mihi.*⁷⁴

Mans gals ir tuvu.

*Profecto nullo pacto possum vivere, si illa a me abalienatur atque abducitur.*⁷⁵

Patiešām nespēju dzīvot, ja viņa ir nolaupta un aizvesta no manis.

Kalidors pat lūdz Pseidolam aizdot viņam vienu drahmu, lai nopirktu virvi, ar ko pakārties:

Qui me faciam pensilem. Certum est mihi ante tenebras tenebras persequi.

(Ps. 1.1.88-89)

Lai pakārtos. Esmu nolēmis pirms vakara ēnām par ēnu kļūt.

Protams, šī vēlme pāriet, tiklīdz Pseidols piedāvā atrast risinājumu. Kalidora vārdu spēle *ante tenebras tenebras persequi* ir pārspīlēti dramatiska, neveikla un kopumā labi raksturo jaunā mīlnieka, viņaprāt, traģisko situāciju, no kuras vienīgā izeja ir nāve.

Mīlestības kontekstā hiperbola tiek izteikta ar daudziem darbības vārdiem, kas apraksta varoņu nožēlojamo stāvokli - *perii, disperii, interii* (esmu pazudināts, pagalam, beigts). *Nullo possum vivere* (*nespēju dzīvot*) un līdzīgas emocijas tiek bieži paustas gadījumā, ja iemīļējies pāris nevar būt kopā. Raksturīgi ir no leksēmas *miser* (nelaimīgs) atvasinātie vārdi *miseria, miserabilis*, kas tiek lietoti mīlas moku aprakstīšanai. Citas leksēmas, kas apraksta mīlas mokas:

⁷² Ibid., 1.18-19.

⁷³ Ibid., 1.37-38.

⁷⁴ Ibid., 1.59.

⁷⁵ Ibid., 1.94-95.

cura (rūpes, bažas), *tristis* (skumjš), *dolor* (sāpes), ir sastopamas mīlestībai veltītajos monologos vai dialogos.

Hiperbola var tikt lietota kombinācijā ar citiem leksiskiem vai sintaktiskiem paņēmieniem, piemēram, metaforu vai salīdzinājumu. Šādi piemēri ir atrodamā arī mīlestībai veltītos vārdus. Spoku mājā jauniešs Filolāks (*Philolaches*) salīdzina cilvēka audzināšanu ar māju, bet mīlestību ar vētru, kas šo māju saposta. Ieraudzījis savu iemīļoto, viņš saka šādus vārdus:

O Venus venusta, haec illa est tempestas mea, mihi quae modestiam omnem detexit, tectus qua fui: tum mihi Amor et Cupido in pectus perpluit meum, neque iam umquam optigere possum: madent iam in corde parietes, periere haec oppido aedis. (Most. 1.3.6.-10.)

Ak, skaistā Venēra, tur viņa ir, mana vētra, kas manas mājas pieticības jumtu norāva. Un tad mīlestība un kaisle manā sirdī ielija, un tagad es vairs nespēšu to salabot. Manas sirds sienas ir mitras, un mana māja ir izpostīta.

Filolāka mīlestības salīdzinājums ar vētru ir romantisks, taču jauniešs, lai gan runā par savu *modestia* (pieticība, kārtīgums), nebūt neuzvedas kā kārtīgs, pareizs dēls. Noklausoties savas iemīļotās sarunu ar kalponi, viņš tik ļoti iekāro šo meiteni, ka nevar sagaidīt ziņas par sava tēva nāvi, ir gatavs atteikties no sava mantojuma, lai to atdotu viņai. Šāda uzvedība ir pretrunā ar romiešu ētikas pamatnostādņēm – cieņu pret ģimeni un vecākiem.

Utinam nunc meus emortuos pater ad me nuntietur, ut ego exheredem meis bonis me faciam atque haec sit heres. (Mos. 1.3.76.-77.)

Kaut nu ziņas par mana tēva nāvi es saņemtu, lai varētu atteikties no savas mantas un padarīt viņu par manu mantinieci.

Mīlestība padara tās upurus naivus, vājus un viegli manipulējamus. Tie kļūst atkarīgi no vergiem vai savēdējiem – nonāk situācijā, kas romiešu skatītājam šķīstu neticama, neiespējama un absolūti komiska. Plauta darbos ir atrodamī tēli, kuri mīl nesavtīgi un ir uzticīgi (Selēnija komēdijā *Cistellaria*, vai Filematija komēdijā *Mostellaria*), taču kopumā Plauta attieksme pret mīlestību ir pragmatiska. Ainas, kurās tiek attēlota romantiska, sentimentāla mīlestība, tiek ātri padarītas divdomīgas un rupjas, kad mīlnieku jūtas sāk izsmiet un kritizēt vergi, savēdēji vai citi komēdijas tēli.

4. 2 Uzvedības pārspilējums: lielīšanās

Lielīties – stāstīt citiem par sevi ar pārākuma attieksmi – ietver sevī negatīvu nozīmi. Tas nav tas pats, kas lepoties ar sevi, jo lepojoeties mērķis nav mazināt citu nopelnus. Turklāt lielīšanās bieži ietver arī melus, kas padara to par tiešām nepievilcīgu uzvedību. Lielīšanās un izrādīšanās citu priekšā ir īpašības, kas Plauta komēdijās parasti piemīt vīriešiem, un Plauts ir radījis vairākus izcilus pārspilētas lielīšanās piemērus savos varoņos.

Plauts savos darbos nevairījās izmantot tipveida varoņus, kas atrodami gan grieķu komēdijās, gan arī Plauta kolēģa Terencija darbos. Viens no šādiem varoņiem ir *lielīgais kareivis*, kuram Plauts ir veltījis komēdiju ar identisku nosaukumu *Miles Gloriosus* jeb *Karavīrs lielībnieks*. Šī komēdija ir bagāta ar hiperbolām, jo lielīšanās pēc būtības ietver savu panākumu vai īpašību pārspilēšanu.

Lielīgais kareivis jeb *miles* ir tipveida varonis, kas sastopams gan Plauta, gan Terencija komēdijās. Džordžs Dakvorts (G. Duckworth) atzīmē, ka Plauts šo personāžu izmanto biežāk nekā Terencijs, kurš kopumā izvēlas tikumīgākus varoņus.⁷⁶ Dakvorts raksta, ka “Plauts deva priekšroku varoņiem, kuru pārspilētā uzvedība būtu ticama. Viņš izcēla šo varoņu īpatnības un vājības, lai izklaidētu savus skatītājus.”⁷⁷

Lielīgais kareivis ir drīzāk karikatūra, nevis tēls.⁷⁸ Viņa loma komēdijā parasti ir vai nu mīlnieks, vai arī galvenā varoņa sāncensis mīlas lietās. Kareivim patīk lielīties, piesaistīt cilvēku uzmanību un baudīt dzīvi. Viņa stāsti vienmēr ir pārspilējumu pilni un lielākoties ir diezgan neticami. Karavīra lielībnieka tēls, līdzīgi kā skopuļa Eukliona tēls, ir ticis lietots daudzās citās komēdijās. Kā piemēru var minēt Šekspīra varoni *Ancient Pistol*, kas darbojas trijās autora lugās.

Viljams Andersons (W.S. Anderson) savā darbā *Barbarian Play: Plautus Roman Comedy* raksturo šo karavīra tēlu kā daudzu negatīvo, nicināto īpašību iemiesojumu.⁷⁹ Karavīrs ir lielīgs glēvulis, bagāts, ir nolaupījis svešu kurtizāni, kā arī nelikumīgi kļuvis par verga īpašnieku. Vergs

⁷⁶ Duckworth G. *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952., p.264.

⁷⁷ Ibid., p.270.

⁷⁸ Ibid., p.264.

⁷⁹ Anderson, W.S. *Barbarian Play: Plautus Roman Comedy*. Toronto: University of Toronto Press, 1996, p.91.

Palaistrions skatītāju acīs nevis piekrāpj šo varoni, bet gan panāk, ka uzvar taisnība, un ka mīlnieki ir atkal kopā.⁸⁰

Karavīra lielīšanās parasti tiek radīta, lai pastāstītu par saviem kara un cīņu panākumiem, lai pievērstu sieviešu uzmanību, kā arī dažreiz, lai pārmācītu kādu sāncensi. Tā kā šis varonis ir apsēsts pats ar sevi un savu reputāciju, viņš tic visiem glaimiem, pat ja tie ir absolūti neticami, un rezultātā kļūst par ideālu upuri izsmieklam un apkrāpšanai. Dž. Dakvorts uzskata, ka Plauta radītais Pīrgopolinīks ir labākais šāda tipa varonis romiešu komēdijā.⁸¹

Komēdijās kareivja biedrs ir parazīts. Parazīts pelna iztiku ar asprātību un prasmi glaimot. Viņa loma un darbs ir glaimot, slavēt savu "saimnieku" un viņu izklaidēt, kas nozīmē to, ka viņam ir jābūt asprātīgam un apdāvinātam runātājam, kā arī jābūt vienmēr gatavam izpildīt visas darbadevēja vēlmes. Parazīts par savām pūlēm tiek atalgots ar ēdienu un dzērieniem. Šis ir tēls, kas ir apzināti radīts smieklīgs un komisks. Dž. Dakvorts uzskata, ka, lai gan Plauts aizņēmas arī parazīta tēlu no grieķiem, viņš to ir bagātinājis un pilveidojis, tādā veidā radot vienu no viņa oriģinālākajiem radījumiem.⁸² Karavīrs un parazīts mijiedarbojas, un rezultātā viņu sarunās un monologos var atrast daudz burvīgu un komisku pārspīlējumu.

Miles Gloriosus ir viena no agrīnajām Plauta komēdijām, kuras pamatā ir grieķu komēdijas sižets. Komēdijas darbība notiek grieķu pilsētā Efesā. Šajā komēdijā figurē trīs romiešu komēdiju tipveida varoņi – lielīgais kareivis (Pīrgopolinīks), viltīgais vergs (Palaestrions) un parazīts (Artotrogs).

Sižeta pamatā ir jaunieša Pleusikla centieni atgūt savu mīļoto, kuru ir nolaupījis un no Atēnām uz Efesu aizvedis kareivis Pīrgopolinīks. Pleusikla vergs Palaestrions, uzzinādams, kas ir noticis, cenšas savu saimnieku informēt, taču viņu nolaupa pirāti un pārdod tam pašam kareivim Pīrgopolinīkam par vergu. Nonācis kareivja mājās Efesā, Palaestrions nosūta vēstuli savam bijušajam saimniekam, kurā atklāj savu un viņa mīļotās atrašanās vietu. Komēdijas turpinājumā Pleusikls ierodas Efesā un iemitinās kaimiņos kareivim, lai varētu slepeni satikties ar savu iemīļoto, cerībā, ka spēs to aizvest atpakaļ uz Atēnām. Pa to laiku Palaestrions izdomā plānu, kā panākt, ka karavīrs atsakās no meitenes – viņš lūdz palīdzību savai draudzenei kurtizānei. Plāns ir tāds, ka kurtizāne izliekas par augstdzimušu sievieti, kura iemīlējusies Pīrgopolinīkā. Karavīram ir jāizdara izvēle starp divām sievietēm, un, protams, viņš atsakās no Pleusikla kurtizānes.

⁸⁰ Anderson, W.S. *Barbarian Play: Plautus Roman Comedy*. Toronto: University of Toronto Press, 1996, p.91.

⁸¹ Duckworth G. *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952., p.260.

⁸² Ibid., p.264.

Plauta varoņu personvārdi nav nejauši - tie ir aprakstoši, bieži vien arī ironiski. Runājot par lielīgā kareivja aprakstu, ir jāsāk ar paša personāža vārdu – *Pyrgopolinices*. Šis vārds ir saliktenis no trim grieķu vārdiem, ko burtiski var tulkot kā *tornis, kas daudz iekarojis* vai arī *tornis iekarotājs*. Protams, Plauta izvēle nav nejauša – varoņa vārds vienlaikus gan precīzi atklāj varoņa raksturu, gan arī to izsmej, jo, protams, šis varonis visvairāk lielās par to, cik ienaidnieku viņš ir pieveicis. Savukārt Artotrogus jeb Maizgrauzis ir saliktenis no diviem grieķu vārdiem – maize (ἄρτος) un grauzt (τρώγω). Ņemot vērā, ka Artotroga samaksa par darbu ir ēdiens un vīns, tad šāds vārds ir atbilstošs. Kopumā abu tēlu vārdi ir leksiskas hiperbolas, jo liek uzsvaru uz šo tēlu raksturu un uzvedību. Komēdijas sākumā Pirgopolinīks ierodas karavīru pavadībā, kuru uzdevums ir nest viņa milzīgo vairogu, kā arī par to rūpēties. Milzīgs, spožs vairogs atspoguļo Pirgopolinīka ego.

Curate ut splendor meo sit clupeo clarior quam solis radii esse olim quom sudumst solent.
(Mil. 1.1.1-2)

Rūpējaties, lai mana vairoga spīdums būtu spožāks par saules stariem saulainā dienā.

Kad skatītāji tiek iepazīstināti ar tēliem, Pirgopolinīka biedrs, aprakstot kareivi, saka šādus vārdus:

Stat propter virum, fortem atque fortunatum et forma regia; tum bellatorem – Mars haud ausit dicere. Neque aeqiperare suas virtutes ad tuas. (Mil. 1.1. 9-12)

Šeit viņš (Artotrogs) stāv, blakus varonim, stipram un panākumiem bagātam, un karaliskā veidolā. Marss neatļautos līdzināties šādam varonim, nedz salīdzināt savas spējas ar tavām.

Salīdzinājums ar dievu ir maksimāla hiperbola. Artotrogs salīdzina savu saimnieku ar pašu kara dievu Marsu, pat sakot, ka Pirgopolinīks savās kaujas prasmēs ir labāks par Marsu. Plauts izmanto vārdus *forma regia* – karalisks veidols, lai uzsvērtu, ka Pirgopolinīks nav parasts karavīrs, bet līdzīgs valdniekiem, pat dieviem savās prasmēs un izskatā.

Pirgopolinīkam nepietiek tikai ar to, ka viņš tiek salīdzināts ar dievu, skatītājiem jāzina arī, kādā veidā Pirgopolinīks ir pārāks, un Artotrogs, cenšoties izdabāt, turpina stāstīt par sava saimnieka panākumiem kaujas laikā.

Memini. Nempe illum dicis cum armis aureis, cuius tu legions difflavisti spiritu, quasi ventus folia aut paniculum tectorium. (Mil. 1.1. 16-18)

Es atceros. Tu domā viņu, ar zelta bruņām, kura leģionus tu aizpūti ar elpu, gluži kā vējš aizpūš vecās lapas vai niedru jumtu.

Šajās rindās Artotrogs atsaucas uz Marsu un viņa zelta bruņām. Pirgopolinīkam tiek piedēvēta dievišķa spēja “aizpūst leģionus ar savu elpu”, un salīdzinājums ar lapām un niedru jumtu parāda, cik pārspīlēti viegli tas ir bijis izdarāms.

Tiek uzskaitīti arī karavīra pieveiktie ienaidnieki – protams, Artotroga skaitīšanas paņēmiens nav gluži precīzs. Uzskaitot nogalinātos karavīrus Sicīlijā, Sardīnijā un Maķedonijā, Artotrogs arī piemetina paša izdomātu vietu *Scytholatronia*, un apgalvo, ka kopējais skaits ir septiņi tūkstoši vīru. Pirgopolinīkam iebildumu pret šādu skaitli nav.

Tantum esse oportet. Recte rationem tenes. (Mil. 1.1. 48.)

Tā arī jābūt. Tu pareizi skaiti.

Saikne ar dievu komēdijā parādās vairākas reizes. Pirgopolinīks apgalvo, ka ir Venēras mazdēls (Mil. 4.4.97). Šis apgalvojums tiek vēlāk izsmiets komēdijas beigās, kad karavīrs tiek apsūdzēts cita vīrieša sievas pavadināšanā, piekauts un nosaukts par *Venēras mazdēliņu* – *Venerium nepotulum*. (Mil. 5.1. 29)

Brīžiem Artotrogs tik ļoti pārspīlē savus glaimus, ka pats karavīrs apjūk, piemēram, apgalvojot, ka Pirgopolinīks ar roku spēja salauzt ziloņa kāju (Pl. Mil. 1.1. 26-27), vai arī sakot, ka vietējās sievietes esot domājušas, ka karavīrs ir varonis Ahilejs (Pl. Mil. 1.1. 62).

Arī pats karavīrs uzskata, ka ir ļoti izskatīgs, un visas sievietes viņu tīko. Viņš atzīst, ka sieviešu uzmanība ir apgrūtināta.

Nimiast miseria nimis pulchrum esse hominum. (Mil. 1.1. 67)

Ir tiešām nasta būt skaistam vīrietim.

Ne tikai viņa skaistums ir *miseria* (nasta, posts), bet pārspīlējums tiek izteikts arī ar sinonīmu *nimiast* un *nimis* palīdzību – pārlietu smaga, par daudz ir šī skaistuma nasta. Kad kareivim tiek pateikts, ka kāda sieviete ir viņā iemīlējusies, viņš patiesi nenojauš, ka tiek apkrāpts, jo viņš ir pārliccināts, ka ar savu skaistumu spēj piesaistīt jebkuru sievieti.

Ne magis sim pulcher quam sum, ita me mea forma habet sollicitum. (Mil.4.2. 96-97)

Kaut es nebūtu skaistāks nekā jau esmu, jo mans izskats rada man rūpes.

Plauta komēdijās varoņi pārspīlē ne tikai savas fiziskās spējās, bet lielās arī ar savu aso prātu un viltību. Visās romiešu komēdijās darbojas vergi, kuru galvenie uzdevumi komēdijā ir palīdzēt saviem saimniekiem un radīt komiskas situācijas ar savām runām vai uzvedību. Verga tēls parasti ir runātīgs, ziņkārīgs, nepaklausīgs, mīl tenkot, lielīties, pārspīlēt un moralizēt.⁸³ *Servus callidus* jeb viltīgais vergs ir vēl viens antīkās komēdijas tipveida personāžs, kuru Plauts

⁸³ Duckworth G. *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952., p.248.

bieži izmanto savos darbos. *Servus callidus* funkcija ir ar dažādu intrigu vai melu palīdzību palīdzēt savam saimniekam atrisināt kādu problēmu, piemēram, atgūt nolaupītu mīļoto, vai arī atrast veidu, kā tikt vaļā no parādu piedzinējiem, kas seko viņa saimniekam. *Servus callidus* ir, protams, pirmkārt, *callidus* – viltīgs. Viņš ir izmanīgs, asprātīgs, prot labi melot un vērpt intrigas.

Dž. Dakvorts (G. Duckworth) uzskata, ka viltīgie vergi, lai gan rada komismu un attīsta sižetu, tomēr nerada simpātijas skatītājos. Viņaprāt, “parastie” vergi – tie, kuri ir uzticami un nesavtīgi – ir interesantāki un pievilcīgāki tēli.⁸⁴ Jebkurā gadījumā, *servus callidus* Plauta komēdijās bieži nonāk situācijā, kad saimnieks viņam uztic savu likteni, un “no padotā kļūst par priekšnieku.”⁸⁵

Komēdijā *Mostellaria* jeb *Spoku māja* šāds vergs ir Tranions. Spoku Mājā grūtībās nonāk jauns vīrietis Filolāks. Kamēr tēvs ir projām, jauniešs izbauda dzīvi, dzīrodams sava tēva mājā. Viņš arī aizņemas lielu naudas summu, lai nopirktu kurtizāni, kurā ir iemīlējis. Pēkšņi ierodas vergs Tranions ar ziņu, ka ostā ir ieradies Filolāka tēvs un kuru katru brīdi būs mājās. Lai noslēptu to, ka mājā tajā brīdī ir dzīres, Tranions sadzen visus jaunieša draugus iekšā, aizslēdz durvis un sagaida tēvu. Uz tēva jautājumu – kāpēc viņam neļauj iet iekšā mājā? – vergs atbild, ka mājā spokojas. Vienlaicīgi uzrodas arī augļotājs, kuram Filolāks ir parādā naudu par kurtizāni, un jauniešs, panikā nezinādams, ko darīt, lūdz savam vergam palīdzību. Tranions, līdzīgi kā Palaistrions un Pseudolus, cenšas palīdzēt savam saimniekam. Tranions uzņemas iniciatīvu un kļūst par komēdijas galveno tēlu,⁸⁶ un salīdzina sevi ar slaveniem karavadoņiem.

Alexandrum magnum atque Agathoclem aiunt maxumas due res gessisse: quid mihi fiet tertio, qui solus facio facinora immortalia? (Mos.3.2.89-91)

Viņi saka, ka divi vīri, Aleksandrs Lielais un Agatokls lielas lietas veica: kā ir ar mani kā trešo, kas viens pats nemirstīgos darbus dara?

Šeit atkal ir vērojama hiperbola uz salīdzinājuma pamata – vergs, kurš sevi salīdzina ar slaveniem karavadoņiem, it īpaši Aleksandru Lielo. Tranions pat uzsver, ka visu dara viens pats, bez armijas un karavīriem. Un viņa darbi ir *immortalia* – nemirstīgi.

Salīdzināt sevi ar karavadoni, bet savus darbus ar kara stratēģiju ir raksturīgi arī citiem vergiem, piemēram Pseudolam. Savas intrigas viņš salīdzina ar pilsētas iekarošanu.

⁸⁴ Ibid., p.252.

⁸⁵ Anderson, W.S. *Barbarian Play: Plautus Roman Comedy*. Toronto: University of Toronto Press, 1996, p.91.

⁸⁶ Anderson W.S. *Plautus Mastery of Comic Language. Oxford Readings in Menander, Plautus and Terence*. New York: Oxford University Press, 2001, p.110.

Ego oppidum admonire, ut hodie capiatur, volo. Atque huc meas legiones adducam; si expugno facilem hanc rem meis civibus faciam, post ad oppidum hoc vetus continuo meum exercitum protinus obducam: inde me et simul participes omnis meos praeda onerabo atque opplebo, metum et fugam perduellibus meis me ut sciant natum. Eo sum genere gnatus: magna me facinora decet efficere, quae post mihi clara et diu clueant. (Ps. 2.1.13-20).

Šodien aplenkšu un ieņemsu šo pilsētu. Un tad vedīšu savus leģionus uz turieni. Kad ieņemsu, tad palīdzēšu maniem pilsoņiem. Pēc tam savu karaspēku vedīšu uz šo veco citadelī. Tur es ar saviem biedriem savākšu laupījumu, lai mani ienaidnieki zina, ka esmu dzimis, lai tos ar bailēm piepildītu un liktu tiem bēgt. Jo es esmu cēlies no dižciltīgas dzimts, pienākas, ka es veicu šādus lielus darbus, par kuriem pēc manis vēl ilgi runās.

Pseudola plāns ir detalizēts, viss ir pārdomāts. Viņš iedomājas sevi par stratēģi, kurš veic dižus darbus. Īpaši jāizceļ viņa runas pēdējais teikums: *Eo sum genere gnatus: magna me facinora decet efficere, quae post mihi clara et diu clueant.* Jādomā, ka ar dižciltīgu dzimtu viņš domā citus vergus, kas ir līdzīgā veidā palīdzējuši saviem saimniekiem, izmantojot savu aso prātu un izmanīgo raksturu.

4.3. Rakstura iezīmju pārspilējums: mantkārība un skopulība

Mantkārība un skopulība ir rakstura iezīmes, kas tiek izsmietas un negatīvi vērtētas visās kultūrās, jo raksturo cilvēka nespēju kontrolēt impulsus. Rietumu kultūrā kristietības ietekmē mantkārība un skopums tiek uzskatītas par grēku. Sabiedrībā, kur cilvēki paļaujas viens uz otra palīdzību, skopulība tiek uzskatīta par atteikšanos darboties līdzī un palīdzēt kopējam labumam. Robeža starp skopulību un taupīgumu ir grūti nosakāma, taču ir skaidrs, ka attieksme pret naudu liecina par cilvēka raksturu.

Ēriks Segāls (E. Segal) uzsver to, ka romieši uzskatīja naudu kā ļoti svarīgu dzīves sastāvdaļu un nekad neatteicās no laba darījuma.⁸⁷ Viņš atzīmē, ka romiešiem pareiza naudas pārvaldīšana, veiksmīgi ieguldījumi, kā arī naudas lieka netērēšana bija laba ģimenes galvas pazīme. Segāls ne tikai apraksta romiešus kā pragmatiskus naudas lietā, bet pat nosauc tos par

⁸⁷ Segal E. *Roman Laughter: The Comedy of Plautus*. New York: Oxford University Press, 1987, p.53.

skopiem.⁸⁸ Attieksmi pret naudas tērēšanu vieglprātīgām lietām var redzēt vairākās Plauta komēdijās, kad precēti vīri žēlojos par to, ka sievas naudu izšķiež kleitām, kurpēm, smaržām un citām skaistumkopšanas lietām, piemēram, Megadora monologs Māla krūkā.⁸⁹ Līdzīgi arī pūrs un tā apjoms tika sīki apspriests pirms kāzām, un neviens romietis neiedomātos no tā atteikties, kā tas bieži notiek Plauta komēdijās, piemēram, Megadors atsakās no pūra *Māla krūkā*, kā arī *Šķirstiņā* Alkesimarhs atsakās no liela pūra savas iemīlotās Selēnijas dēļ.

Par vienlīdz neparastu un romiešiem neraksturīgu uzvedību Segāls uzskata to, ka komēdijās viltīgais vergs nekad neprasa maksu par saviem pakalpojumiem.⁹⁰ Protams, bieži vien viņš tādu saņem naudas izteiksmē, vai arī, ja saimnieks ir īpaši pateicīgs – vergam tiek dota brīvība.

Plauts komēdijas *Truculentus* (Skopulis) prologā, ironizējot par saviem skatītājiem, uzdod tiem jautājumu, vai tie ir gatavi viņam ko ziedot no savām kabatām, uz ko tie atbild noliedzoši.

[..] *quid si de vostro quippiam orem? Abnuont. Eu hercle in vobis resident mores pristini, ad denegandum ut celeri lingua utamini.*⁹¹

[..] *un ja no jums kaut ko prasītu? Viņi krata galvas. Tik tiešām, es redzu, kā jūsos vēl mīt senais ieradums noliegumam turēt gatavas mēles.*

Plauta komēdijās visi romiešu likumi un uzvedības normas tika apgrieztas otrādi un izsmietas, tāpēc viņa darbi, kuros darbojas skopuļi, ir sava veida izsmiekls par romiešu attieksmi pret naudu, un, iespējams, arī to skopumu.

Skopulis kā tipveida tēls darbojas vairākās Plauta komēdijās, taču spilgtākais no skopuļiem ir Euklions komēdijā *Māla krūka* jeb *Aulularia*. *Māla krūka* tiek izcelta starp citām Plauta komēdijām kā viena personāža komēdija.⁹² Lai gan lugas šizetā ir ievīta arī romantiskā tēma, tomēr kopumā uzmanība tiek veltīta Euklionam un viņa bažām par apslēpto zelta podu. Eukliona tēlu aizņēmas 17. gadsimta franču komediogrāfs Moljērs (Molière) savam darbam *Skopulis* (*L'Avare*). Šī komēdija, kuras sižets kalpoja kā ietekme citiem jaunlaiku dramaturgiem, tika pirmo reizi uzvesta 1668. gadā.

⁸⁸ Ibid., p.55.

⁸⁹ Pl. Aul.3.5.31-49.

⁹⁰ Segal E. *Roman Laughter: The Comedy of Plautus*. New York: Oxford University Press, 1987, p.53.

⁹¹ Pl. *Truculentus*. prol., 6-8.

⁹² Konstan D. *Roman Comedy*. New York: Cornell University Press, 1983., p. 34.

Dž. Dakvorts gan apgalvo, ka Euklions nav skopulis, bet gan nabadzīgs vīrs, kurš nav spējis pierast pie pēkšņās bagātības. Visu dzīvi taupīdams, viņš negrib izdot naudu, pat ja tāda viņam ir.⁹³

Māla krūkas prologu iesāk viens no lariem - ģimenes pavarda dieviem. Viņš pastāsta, ka mājā jau vairākas paaudzes glabājas pods ar zeltu, par kura esamību zina tikai viņš. Euklionam ir meita Faidrija, kuru izvaroja Euklionam bagātā kaimiņa dēls Likonīds. Meitene ir stāvoklī. Jau vairākas paaudzes lars klusē par poda atrašanās vietu, jo neuzskata, ka tiek pietiekami godāts, taču beidzot laru ir aizkustinājuši Faidrijas ziedojumi un lūgšanas, tāpēc viņš nolemj atklāt poda atrašanās vietu. Euklions, ticis pie negaidītas bagātības, kļūst apsēsts ar zeltu, kā rezultātā sāk izturēties piesardzīgi, izvairīties no sabiedrības un turēt visus aizdomās par mēģinājumiem nozagt viņa zeltu. Likonīda tēvs Megadors ir nolēmis apprecēt Eukliona meitu, lai gan tai līdzī nenāk pūrs, un tāda pastiprināta uzmanība no kaimiņa puses liek Euklionam vēl vairāk uztraukties par viņa dārgumu drošību.

Eukliona apsēstība ir ne tikai pārspīlēta, bet arī liek viņam darīt praktiski un sociāli nepareizas lietas. Piemēram, ejot projām, viņš liek izdzēst uguni pavardā un pateikt, ka ir beidzies ūdens. D. Konstans (D. Konstan) darbā *Roman Comedy* šādu uzvedību apraksta kā ļoti nepraktisku un pārspīlēti uzmanīgu – apzināta uguns izdzēšana pavardā nozīmē, ka pēc tam būtu jāiet pie kaimiņiem to aizņemt, tā lieki sevi apgrūtinot. Savukārt uguns un ūdens tika atteikti tikai tādā situācijā, ja vēlējās kādu izraidīt no sabiedrības.⁹⁴ Tomēr Euklions, pārāk norūpējies par dārgumu drošību, liek kalponei darīt abas lietas:

*Quod quispiam ignem quaerat, extingui volo.*⁹⁵

Gribu, lai uguns ir izdzēsta, ja nu kāds prasa.

Tum aquam aufugisse dicito, si quis petet.

*Ja kāds meklē ūdeni, saki, ka ir izbēdzis.*⁹⁶

Slēpties no cilvēkiem Euklionam ilgi neizdodas, jo viņa bagātais kaimiņš Megadors vēlas ņemt Eukliona meitu par sievu, pat ņemot vērā, ka viņai nav pūra. Gatavošanās kāzām tradicionāli notiek tēva mājās, taču šoreiz par to maksā līgavainis. Divu vergu saruna par Eukliona skopulību ir bagāta ar fantastiskām hiperbolām.

[..] pumex non aequae est aridus atque hic est senex. (Aul.2.4.17.)

⁹³ Duckworth G. *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952., p.142.

⁹⁴ Konstan D. *Roman Comedy*. New York: Cornell University Press, 1983., p. 36.

⁹⁵ Plautus. *Aulularia*. 1.2.13.

⁹⁶ Ibid., 1.2.16.

[..] *pumeks akmens nav tik sauss, kā šis vecais vīrs.*

Šeit novērojam hiperbola uz salīdzinājuma pamata – vergs apgalvo, ka Euklions ir sausāks par pumeku (saus, vulkānisks akmens), jeb skopāks par skopu. Tiek uzskaitīti arī veidi, kādos izpaužas Eukliona skopums.

Strobilus

Suam rem perisse seque eradicarier. Quin divom atque hominum clamat continuo fidem, de suo tigillo fumus si qua exit foras. Quin cum it dormitum, follem obstringit ob gulam. (Aul.2.4.21.-24.)

Viņš vienmēr žēlojas dieviem un cilvēkiem, ka tā manta ir zudusi un viņš ir izpostīts, ja caur jumta šķirbām vai durvīm dūmi izbēg. Un, kad guļ, viņš apsien maisu ap savu kaklu.

Šie vergi apgalvojumi ir pilnīgi neticami, jo, kurš gan taupa tādas nevajadzīgas (pat kaitīgas) lietas, kā dūmi? Šo hiperbolu var pieskaitīt pie tām, ko Faleras Dēmetrijs izdalīja kā hiperbolas, kas apraksta ko neiespējamu, kā, šajā gadījumā – dūmu vai elpas taupīšanu. Iespējams, ka Euklions guļ, paslēpis maku zem sāna, taču Strobila apgalvojums, ka viņš tādā veidā taupa gaisu vai elpu, labāk atbilst vergu pārspīlētajam skopuļa aprakstam. Vergi turpina uzskaitīt Eukliona īpatnības – Strobils apgalvo, ka vecais vīrs nemet ārā neko, pat netīru ūdeni vai nogrieztus nagus.

Aquam hercle plorat, cum lavat, profundere. (Aul.2.4.30)

Tik tiešām, šis noteikti raud, kad jālej ūdens ārā pēc mazgāšanās!

Famen hercle utendam si roges, numquam dabit. Quin ipsi pridem tonsor unguis demperat: collegit, omnia abstulit praesegmina. (Aul.2.4.33-35.)

Viņš pat badu neaizdotu parādā, ja prasītu. Kad nesen bārdzinis nagus nogrieza, viņš (Euklions) tos izlūdzās un katru gabaliņu līdzī paņēma.

Strobils pabeidz savu saimnieka aprakstu ar pašu neticamāko no stāstiem:

Pulmentum pridem ei eripuit miluos: homo ad preatorem plorabundus devenit; infit ibi postulare plorans, euilans, ut sibi liceret miluom vadarier. (Aul.2.4.38-41.)

Gaļas gabaliņu kādreiz tam no rokām izrāva klija: vīrs aizgāja pie prētora un prasīja, raudādams un vaimanādams, lai klija ierodas maksāt soda naudu.

Eukliona skopums ir tik liels un ekcentrisks, ka to nevar izteikt bez hiperbolas palīdzības. Verga vārdi, ka Euklions gāja pie prētora *plorans, euilans* (raudādams un vaimanādams) sakrīt ar skopuļa reakciju katru reizi, kad viņš domā, ka pods ir pazudis vai nolaupīts. Kopumā viņa stāvoklis tiek aprakstīts ar jau ierastajiem *perii un disperii* (pazudis, pagalam). Euklions sevi bieži nosauc par *miser* (nelaimīgais), jo visu laiku baidās, ka tiks aplaupīts.

Megadors ir samaksājis pavāriem, lai tie sāk gatavot kāzu mielastu, kurš tradicionāli notiek līgavas tēva mājās. Euklionam nepatīk, ka viņa māju ir piepildījuši sveši, aizdomīgi vergi, kuri, viņaprāt, cenšas atrast zelta podu. Savas dusmas viņš pauž emocionālā, pārspīlētā sarunā ar Megadoru.

*Quid sit me rogitas? Qui mihi omnis angulos furum implevisti in aedibus misero mihi, qui mi intro misti in aedis **quingentos coquos, cum senis manibus, genere Geryonaceo, quos si Argus servet, qui oculeus totus fuit, quem quondam Ioni luno custodem addidit, is numquam servet. Praeterea tibicinam, quae mi interbibre sola, si vino scatat, Corinthiensem fontem Pirenam potest.*** (Aul. 3.6.15-25)

Vai tu jautā man, kas par lietu? Tu, kas manis nelaimīgā mājā katru stūri piepildīji ar zagļiem? Tu, kas iesūtīja manā mājā piecsimt pavārus, katru ar sešām rokām, no Geriona dzimtas cēlušos. Pat Arguss, kuram acis ir visur, kuru Junona vienreiz pielika par sargu Jupiteram, pat tas nevarētu viņus pieskatīt. Un pie tam vēl tā flautas spēlētāja, kura viena pati varētu Pirēnes strūklaku Korintā izdzert, ja tajā vīns tecētu.

Šī ir aina, kurā var redzēt ļoti izteismīgas hiperbolas uz mitoloģiska salīdzinājuma pamata. Iepriekš tika apskatītas līdzīgas hiperbolas, kad kāds sevi salīdzina ar dievu vai karavadoni, savukārt šeit tiek izmantoti mītiski briesmoņi. Euklions, neapšaubāmi, ļoti pārdzīvoja, ieraudzījis vergus savā mājā, tāpēc viņš emocionāli pārspīlē savas izjūtas. Pirmkārt, viņš saka, ka mājā ir bijuši piecsimt pavāri (*quingentos coquos*), lai gan bija tikai trīs, turklāt katrs ar sešām rokām (*cum senis manibus*). Acīmredzot, tie pieder pie Geriona dzimtas – Gerions bija milzis, Gorgonas medūzas mazdēls, kuram bija trīs ķermeņi un trīs galvas, līdz ar to sešas galvas. Viņaprāt, vergi ir tik viltīgi un neuzticami, ka pat Arguss⁹⁷, mītisks briesmonis ar simts acīm, nevarētu visus uzmanīt. Euklions pat piemin mītu par to, kā Hēra lika Argusam sargāt Io, vienu no daudzajām Zevas mīļākajām. Par flautas spēlētāja Euklionam neizsauc uzticību, jo izskatās pēc tādas, kas, viņam prom esot, sāktu ēst un dzert viņa sagādātos mielasta labumus. Mālā krūkas Euklions ir ļoti emocionāls personāžs. Viņa atkarība no dārgumiem ir viņu padarījusi par to ķīlnieku – viņš nevar iziet no mājas, neuztraukdamies par savu zelta podu. Šāds varonis, lai gan skopulīgs un nepievilcīgs, tomēr lasītājā rada žēlumu. Euklions nav ļauns vai samaitāts, viņš vienkārši ir cilvēks, kurš nav ticis galā ar krasām dzīves pārmaiņām, un to dēļ pats sevi izstūmis no sabiedrības.

⁹⁷ Argus in: *A Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*. [Online]. Ed. by Smith, W. <http://www.perseus.tufts.edu>.

Māla krūkas beigas nav saglabājušās. Dažādi pēdējās ainas varianti, kuros Likoniāds aprec Faidriju, tika radīti vēlāk. Kopumā tomēr komēdijas beigas nav tik svarīgas, jo romantiskā tēma komēdijas sižetā tiek nobīdīta malā. Šīs komēdijas galvenās attiecības ir starp Euklionu un viņa zelta podu – apsēstība, kas ir gan komiska, gan patētiska.

Nobeigumā, apskatot hiperbolas lietojumu dažādu pārspīlējumu veidu izteikšanai, ir jāsecina, ka hiperbola, gan viena pati, gan apvienojumā ar citiem leksiskiem un sintaktiskiem paņēmieniem, ir galvenais paņēmiens pārspīlējuma attēlošanai. Plauta darbos tā pilda vairākas funkcijas, ieskaitot komēdiju galveno uzdevumu – izsaukt smieklus ar komiskām situācijām.

Lai gan hiperbola literatūrā tiek lietota bieži, nepastāv vienota tās veidu vai izpausmju klasificējuma. Iespējams, grūtības rada tas, ka hiperbola dažkārt ir grūti atdalāma no citiem paņēmieniem, piemēram, metaforas vai salīdzinājuma. Autores skatījumā, iepriekš minētais Faleras Dēmetrija viedoklis par to, ka pastāv trīs hiperbolas veidi (uz līdzības pamata, uz pārākuma pamata, uz neiespējamības pamata), visvairāk atbilst Plauta darbos lietotajām hiperbolām.

5. PĀRSPĪLĒJUMA REALIZĒJUMS AR SINTAKTISKIEM PAŅĒMIENIEM

Oksfordas literāro terminu vārdnīca sniedz šādu skaidrojumu - sintakse (no grieķu σύνταξις – kārtība, koordinācija) valodniecībā ir likumu, principu un noteikumu kopums, kas atbild par teikumu struktūru un vārdu kārtību. Sintakse arī ietekmē valodas stilu.⁹⁸ Sintakse ir paņēmiens, ar kādiem vārdus un to formas saista saliktā teikumā, saliktā sintaktiskā veselumā; vārdu savienojumu un teikumu tipi, nozīmes.⁹⁹

Sintaktiskie paņēmiens literatūrā un rētorikā ir paņēmienu kopums, kas, izmantojot sintaksi, palīdz precīzi izteikt domu, likt uzvaru, attēlot pārspīlējumu, vai citu vēlamu efektu.

Pētot sintaktiskus paņēmiens saistībā ar pārspīlējumu Plauta komēdijās, īpaša uzmanība ir jāpievērš monologiem, jo monologi tiek bieži izmantoti kā veids uzrunāt skatītājus vai izteikt spēcīgas emocijas.

Lai gan sižets romiešu komēdijā parasti tiek attīstīts ar dialogu palīdzību, tomēr monologi Plauta darbos aizņem aptuveni 17% no kopējām lugas rindām.¹⁰⁰ Plauta komēdijās pastāv divu veidu monologi – monologi, kas vērsti uz skatītājiem, un monologi, kas notiek, kad personāžs domā, ka ir viens pats, un runā spēcīgu emociju iespaidā.¹⁰¹ Rētoriski paņēmiens (leksiski un sintaktiski) tiek biežāk lietoti uzrunās skatītājiem, taču pārspīlējums ir atrodamas abos veidos. Monologiem Plauta komēdijās ir vairākas funkcijas: tie tiek izmantoti, lai izskaidrotu sižetu, lai pastāstītu par personāža nolūku kaut ko darīt (parasti apvienojumā ar noklausīšanās ainu), lai moralizētu par lugā apskatītu problēmu, kā arī komisma radīšanai.¹⁰²

Darba autore vēlas izdalīt divus sintaktiskus paņēmiens, kas Plauta komēdijās tie lietoti, lai izteiktu pārspīlējumu: **anafora un asindetons** (retāk polisindetons). Šie paņēmiens tiek bieži lietoti apvienojumā ar leksiskiem paņēmiens, tādā veidā sasniedzot maksimālu pārspīlējuma efektu.

Asindetons (grieķu ἀσύνδετον - nesavienots, latīņu *disollutio*) sintaktiska konstrukcija un rētorisks paņēmiens, kurā tiek izlaisti saikļi, parasti, lai liktu uzsvaru uz teikto. Parasti tiek izlaists saiklis “un”, tā vietā lietojot komatu. Zināmākais asindetona piemērs ir slavenie Cēzara vārdi

⁹⁸ Baldick, C. *The Oxford Dictionary of Literary Terms, 4ed.* New York: Oxford University Press, 2015. Online at Oxford Reference.com

⁹⁹ *Terminu un svešvārdu skaidrojošā vārdnīca.* Rīga: Jumava, 2009. www.letonika.lv

¹⁰⁰ Duckworth G.E, *The Nature of Roman Comedy.* Princeton University Press, 1952, p.103.

¹⁰¹ Ibid., p.103.

¹⁰² Ibid., p.107.

veni, vidi, vici (es atnācu, es ieraudzīju, es iekaroju). Retāk asindetons tiek lietots, izlaižot personvārdus.¹⁰³ Saikļu izlaišana rada skaidri nodalītas, īsas un precīzas domas efektu.¹⁰⁴

Lai gan Plauta valoda tiek bieži raksturota kā bagāta, brīžiem pat pārmērīga un liekvārdīga, tomēr asindetons ir viens no viņa iecienītiem paņēmiem izteikt domu skaidri, īsi un iedarbīgi. Asindetons bieži atrodams tēlu monologos, kad tie spēcīgu emociju iespaidā runā par savām nedienām vai arī, retāk, par panākumiem. *Mālā krūkā* Megadors uzskaita visas lietas, kurām sievietes mīl tērēt naudu. Šo lietu virknējums bez saikļiem rada iespaidu par nebeidzamu sarakstu, kas kalpo pārspīlējuma izteikšanai. Šis saraksts atstāj lielu iespaidu uz Euklionu, kuram pat doma par naudas tērēšanu izsauc nepatīkamas emocijas. Šī ir arī viena no retajām situācijām, kad Euklions par kādu izsaka pozitīvu viedokli – šajā gadījumā par Megadora kritisko viedokli par sievietēm.

*Stat fullo, phyrigio, aurifex, lanarius; caupones, patagiarii, indusiarii, flamamarii, violarii, carinarii; stant manulearii, stant murobatharii, propolae linteones, calceolarii; sedentarii sutores diabathrarii, solearii **astant**, **astant** molocinarii, petunt fullones, sarcinatores petunt; strophiiarii **astant**, **astant** semul sonarii.* (Aul. 3.5. 34-42)

Stāv vēlējs, izšuvējs, rotkalis, vilndaris; svārku tirgotājs, apakšveļas tirgotājs, krāsotājs sarkanā krāsā, krāsotājs purpura krāsā, krāsotājs dzeltenā; stāv piedurkņu darinātājs, smaržu darinātājs, lina audējs, kurpju darinātājs; apsēdies sēž kurpnieks, stāv sandalīšu darinātājs, stāv krāsotājs sārtā krāsā, matu kārtotāji kaut ko pieprasa, labotāji kaut ko pieprasa; stāv ņieburu darinātāji, stāv apmetņu darinātāji.

Asindetons šeit tiek lietots visu amatnieku uzskaitē, un šāds detalizēts saraksts tiešām ir iespaidīgs un rada iespaidu par milzīgiem tēriņiem. Megadora lietoto vārdu virknējums ar asinetonu un šajā gadījumā vēl arī lielais vārdu skaits rada iespaidu, ka Megadors pārspīlē sieviešu uzvedību. Šajā fragmentā var arī novērot **anadiplozi** – paņēmienu, kad pēdējais vārds teikumā tiek izmantots, lai sāktu nākamo teikumu vai teikuma daļu (izcēlās vietas ar **astant**). Anadiploze palīdz turpināt uzskaitījumu, pievēršot uzmanību darbības vārdam *astant*, kas ir vienojošs visiem lietotajiem lietvārdiem. *Astant* atkārtošana rada iespaidu par nogurdinošu un nebeidzamu procesu, to, ka šie amatnieki stāv un stāv, neiet prom un gaida, kad tiks samaksāti.

¹⁰³ Baldick, C. *The Oxford Dictionary of Literary Terms, 4ed.* New York: Oxford University Press, 2015. Online at Oxford Reference.com

¹⁰⁴ Sloane T.O. *Encyclopedia of Rhetoric.* New York: Oxford University Press, 2001. Online at Oxford Reference.com

Asindetons tiek arī lietots, aprakstot spēcīgas emocijas ar darbības vārdiem vai adjektīviem. Kā piemēru var minēt šajā darbā jau apskatīto Alkesimarha monologu no *Šķirstiņa*:

Ita me Amor lassum animi ludificat, fugat, agit, appetit, raptat, retinet, lactat, largitur: quod dat non dat; deludit. Modo quod suasit, id dissuadet, quod dissuasit, id ostentat. (Cist. 2.1.8.-12.)

Tā Mīla ar manu prātu spēlejas, liek bēgt, dzīt, tiekties, sagrābt, paturēt, valdzināt, solīt. Ko dot, to arī nedot, tā maldina mani. Par ko pārlicina, no tā arī atrunā.

Ar šāda veida darbības vārdu virknējums var radīt spēcīgu ciešanu iespaidu – atkarībā no tā, kā šie vārdi tiek izrunāti uz skatuves, piemēram, vienas elpas vilcienā izteikti vārdi.

Izmisuma gadījumā Plauta varoņi mēdz lietot trīs vārdu virknējumu, lai izteiktu to, cik galējs ir viņu stāvoklis. Piemēram, *Māla krūkā* Euklions, sapratis, ka pods ir patiešām pazudis, savas sāpes un izmisumu pauž dramatiskā monologā, kas sākas ar šiem vārdiem:

Perii, interii, occidi. Quo curram? Quo non curram? Tene, tene. Quem? Quis? Nescio, nil video, caecus eo atque equidem quo eam aut ubi sim aut qui sim neque cum animo certum investigare. (Aul. 4.9.1-3)

Pagalām, pazudis, beigts. Kur lai skrienu? Kur lai neskrienu? Apturiet, apturiet? Ko? Kuru? Nezinu, neko neredzu, esmu akls, un patiesi, kas esmu, kur esmu un kur eju nevaru savā prātā vairs saprast.

Perii, interii, occidi un dažreiz *perii, interii, disperii* ir visbiežāk, autore skatījumā, lietotā leksiskā hiperbola kombinācijā ar asindetonu, kas tiek lietota, lai paustu izmisumu un bailes. Dž. Dakvorts (G. Duckworth) atzīmē arī to, ka tā pieder pie vēl viena Plauta un arī Terencija iecienīta paņēmiena – **vārdu triādes jeb triadic structure**. Dakvorts to uzskata par vienu no biežāk lietotajām stilistiskām paņēmieniem romiešu komēdijā. Saskaņā ar viņa teikto, skaitlim trīs ir maģiska nozīme, jo lietas tiek bieži uzskaitītas pa trim.¹⁰⁵

Kā otro sintaktisko paņēmieni, kas tiek lietots pārspīlējuma izteikšanai, var minēt anaforu, kas arī tiek lietota kombinācijā ar asindetonu.

Anafora (grieķu ἀναφορά – nest atpakaļ) ir paņēmieni, kad vārds vai teikuma daļa tiek atkārtota nākamā teikuma sākumā. Anaforas lietojums rada uzsvaru un loģisku domas turpinājumu.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Duckworth G.E, *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952, p.341.

¹⁰⁶ Baldick, C. *The Oxford Dictionary of Literary Terms, 4ed.* New York: Oxford University Press, 2015. Online at Oxford Reference.com

Piemēram, *Māla krūkā* vergs Strobils, kad Euklions viņu pieķer noklausāmieš aiz altāra.

Quae te mala crux agitat? Quid tibi mecum est commercii, senex? Quid me adflictas? Quid me raptas? Qua me causa verberas? (Aul.4.4.5)

Kāds briesmīgs mēris tevi apsēdis? Kādas tev darīšanas ar mani, vecais vīr? Kāpēc tu mani moki? Kāpēc tu mani velc aiz sevis? Kāda iemesla dēļ tu mani sit?

Tā nav pirmā reize, kad Strobils saņem sišanu no Eukliona, turklāt pirmo reizi tas bija nepelnīti, tāpēc Strobils ir savā ziņā noguris no uzmācīgā vīra, kas parādās šajos piecas pēc kārtas uzdotajos jautājumos – ko tad tu atkal gribi no manis?

Savukārt *Šķirstiņā*, kura pamattēma ir mīlestība, anafora tiek lietota, lai izteiktu pārspīlējumu Selēnijās mīlas mokās. Viņa apgalvo, ka mīlestība viņā izraisa fiziskas sāpes.

Doleo ab animo, doleo ab oculis, doleo ab agritudine. (Cist.1.1.58)

Es jūtu sāpes prātā, es jūtu sāpes acīs, es jūtu sāpes no nespēka.

Anafora ar *doleo* liek uzsvaru uz Selēnijas sāpēm, uz ciešanām, kas rodas, kad viņa nevar būt kopā ar savu iemīļoto. Kā vēl vienu anaforas piemēru saistībā ar mīlestību, var minēt Kalidora vārdus savam draugam par viņa jūtām.

Dulcia atque amara apud te sum elocutus omnia: scis amorem, scis laborem, scis egestatem meam. (Ps. 2.4.1-2)

Saldo un rūgto, visu esmu tev atklājis: tu zini par manu mīlestību, tu zini par manām grūtībām, tu zini par manu nabadzību.

Šīs rindas kalpo kā piemērs anaforai apvienojumā ar asindetonu – rezultātā doma ir spēcīga, skaidra un precīza. Viss, ko vajadzēja pateikt, ir raksturots trīs īsās frāzēs, kas atkal atgādina par to, ka Plautam patīk triādes.

Kopumā secinājums par sintaktisko paņēmieni lietojumu pārspīlējumam ir tāds, ka lielākoties tie tiek lietoti apvienojumā ar citiem sintaktiskiem paņēmieniem (piemēram, asindetons kopā ar anaforu), vai arī kā papildinājums leksiskiem paņēmieniem – piemēram, hiperbola un asindetons.

SECINĀJUMI

Pētot pārspīlējuma realizējuma paņēmienu Plauta komēdijās, tika apskatīti divi paņēmienu veidi – leksiskie un sintaktiskie paņēmienu. Lai raksturotu šos paņēmienu, tika izmantoti piemēri no 5 Plauta komēdijām. Kā galvenais leksiskais paņēmiens tika izvirzīta hiperbola. Apskatot hiperbolas lietojumu dažādu pārspīlējumu veidu izteikšanai, ir jāsecina, ka hiperbola, gan viena pati, gan apvienojumā ar citiem leksiskiem un sintaktiskiem paņēmienu, ir galvenais paņēmiens pārspīlējuma attēlošanai. Plauta darbos tā pilda vairākas funkcijas, ieskaitot komēdiju galveno uzdevumu – izsaukt smieklus ar komiskām situācijām.

Lai gan hiperbola literatūrā tiek lietota bieži, nepastāv vienota tās veidu vai izpausmju klasificējuma. Iespējams, grūtības rada tas, ka hiperbola dažkārt ir grūti atdalāma no citiem paņēmienu, piemēram, metaforas vai salīdzinājuma. Autores skatījumā, hiperbolas teorijas nodaļā minētais Faleras Dēmetrija viedoklis par to, ka pastāv trīs hiperbolas veidi (uz līdzības pamata, uz pārākuma pamata, uz neiespējamības pamata), visvairāk atbilst Plauta darbos lietotajām hiperbolām. Pēc iespējas precīzāka hiperbolas lietojuma raksturošanai, tika izveidotas divas kategorijas, kurās hiperbola vērojama visbiežāk:

1. Tēlu emociju un rakstura iezīmju pārspīlējums.
2. Tēlu fizisko darbību pārspīlējums.

Darbā padziļināti tika apskatīti trīs emociju un rakstura iezīmju veidi, kuri tiek visbiežāk attēloti pārspīlētā veidā Plauta darbos.

Pārspīlēta mīlestība un mīlas mokas. Mīlestība ir viena no Plauta komēdiju pamattēmām. Parasti nelaimīga mīlestība, vai, precīzāk, nespēja būt kopā ar iemīļoto ir komēdijas sižeta pamatā. Pārspīlējums mīlestības kontekstā parasti tiek pausts *adulescens* monologā, kurā tiek aprakstītas mīlas ciešanas, vai arī īsos dialogos ar vergu, kura uzdevums ir atrisināt sava saimnieka grūtības. Mīlestības kontekstā hiperbola tiek izteikta ar darbības vārdiem, kas izsaka tēlu izmisumu- *perii, disperii, interii* (esmu pazudināts, pagalam, beigts). Varoņu izmisums tiek pausts ar no leksēmas *miser* (nelaimīgs) atvasinātiem vārdiem *miseria, miserabilis*, kas tiek lietoti mīlas moku aprakstīšanai. Citas leksēmas, kas apraksta mīlas mokas: *cura* (rūpes, bažas), *tristis* (skumjš), *dolor* (sāpes), ir sastopamas mīlestībai veltītajos monologos vai dialogos. Situācijā, kad varonis, izmisuma pārņemts, grib izdarīt pašnāvību, ir sastopamas leksēmas, kas attēlo šo nolūku, piemēram, *Nulla possum vivere (nespēju dzīvot)*.

Lielīšanās. Lielīšanās kā uzvedība raksturīga vairākiem Plauta komēdiju varoņiem, taču ir jāizdala divi tipveida varoņi, kuru raksturos un uzvedībā tā atrodama visvairāk – karavīrs lielībnieks un viltīgais vergs. Lielīšanās nolūkos parasti tiek pārspīlētās kaujas prasmes, prāts, kā arī pievilcība pretējā dzimuma acīs. Visbiežāk tiek lietota hiperbola uz salīdzinājuma pamata. Raksturīgi salīdzinājumi ar dieviem, karavadoņiem, kā arī mitoloģiskiem vai vēsturiskiem personāžiem (piemēram, salīdzinājums ar dievu Marsu komēdijā *Miles Gloriosus*, vai salīdzinājums ar Aleksandru Lielo komēdijā *Pseudolus*).

Mantkārība un skopulība ir trešā kategorija, kuras aprakstīšanai bieži tiek lietots pārspīlējums. Jāatzīmē, ka Skopulis ir nozīmīgs tipveida varonis, kuru no Plauta ir pārņēmuši Rietumeiropas komēdiju autori. Mantkārības un skopulības kategorijai ir raksturīgs pārspīlējums uz salīdzinājuma pamata un ar izmisumu un ciešanām saistītas leksēmas. Salīdzinājums tiek veikts ar mitoloģiskām būtnēm, savukārt izmisums tiek pausts ar vienu no Plauta biežāk lietotajām darbības vārdu triādēm – *perii, disperii, interii*.

Sintaktiskie paņēmieni, kas tiek lietoti pārspīlējuma izteikšanai, tiek izdalīti divi – **asindetons un anafora**. Asindetona lietojums rakturīgs īsās, spēcīgu emociju iespaidā izteiktās frāzes – piemēram, jau minētais izmisuma un skumju paušanas veids ar *perii, disperii, interii*. Atsevišķi var izdalīt monologus, kurās asindetons tiek lietots, lai veidotu garus leksēmu virknējumus ar nolūku pārspīlēt. Anaforai raksturīgs lietojums kopā ar asindetonu īsās frāzēs, kuru mērķis ir paust spēcīgu, konkrētu domu. Plauta komēdijās abi paņēmieni tiek lietoti vai nu kopā, vai arī kā papildinājums hiperbolai.

Izpildot pētījuma veikšanai izvirzītos uzdevumus, uzdevuma mērķis – atklāt un raksturot leksiskos un sintaktiskos paņēmienus, ar kuriem tiek realizēts pārspīlējums Plauta komēdijās – ir sasniegts. Hiperbolas kā galvenā leksiskā paņēmiena nozīme pārspīlējuma atklāšanai ir skaidri izteikta Plauta komēdijās.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

Antīkie teksti (oriģinālvalodā un tulkojumos)

1. *Antīkā komēdija*. Ā. Feldhūna, A. Ģiezena un P. Zicāna tulkojums. Rīga: Liesma, 1979.
2. Aristoteles. *Ars Rhetorica*. Edited by Ross, W.D. Online:
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0059>
3. Aristotelis. *Poētika*. A. Ģiezena tulkojums. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2008.
4. Aulus Gellius. *Noctes Atticae*.
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0073>
5. Demetrius of Phaleron. *Libro de Elocutione*.
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0630>
6. Horace. *Epistles*. Ed. By Fairclough H.R.
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Hor.%20Ep.%202.1&lang=original>
7. Longīns. *Par cildeno*. Klasiskās filoloģijas gadugrāmata, Itaka 2. Rīga: Zinātne, 2003.
8. Plautus. *Aulularia. Cistellaria. Miles Gloriosus. Mostellaria. Pseudolus*. Online at Online at <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>
9. Plautus. *The Comedies Volume I-IV*. Baltimore: John Hopkins University Press, 1995.
10. Quintilian. *The Orator's Education*, Volume I: Books 1-2. Translated by Donald A. Russell. Loeb Classical Library, 2002.
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a2007.01.0065%3abook%3d8>
11. Seneca. *On Benefits (The Complete Works of Lucius Annaeus Seneca)*. Chicago: University Of Chicago Press, 2010.

Zinātniskā literatūra

12. Anderson, W.S. *Barbarian Play: Plautus Roman Comedy*. Toronto: University of Toronto Press, 1996.
13. Blancke, W.V. *The Dramatic Values in Plautus*. Press of W. F. Humphrey, 1919.
14. Duckworth, G.E. *The Nature of Roman Comedy*. Princeton University Press, 1952.

15. J. Ritter. *Recovering Hyperbole: Rethinking the Limits of Rhetoric for an Age of Excess*. *Philosophy & Rhetoric*, Vol. 45, No. 4 (2012), p. 406-428.
 16. Konstan, D. *Roman Comedy*. New York: Cornell University Press, 1983.
 17. Leffingwell, G.W., *Social and Private Life at Rome in the time of Plautus and Terence*. New York: Cornell University Press, 1918.
 18. Marshall C.W. *The Stagecraft and Performance of Roman Comedy*. Cambridge University Press, 2006.
 19. Segal E. *Oxford Readings in Menander, Plautus and Terence*. New York: Oxford University Press, 2001
 20. Segal, E. *Roman Laughter: The Comedy of Plautus*. New York: Oxford University Press, 1987
- Uzziņu literatūra un vārdnīcas
21. *A Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*. Ed. by W.Smith. <http://www.perseus.tufts.edu>
 22. Baldick C. *The Oxford Dictionary of Literary Terms, 4ed*. New York: Oxford University Press, 2015.
 23. *Britannica Online*. <http://www.britannica.com/art/hyperbole>
 24. *Cassell's Latin Dictionary*. London: John Wiley&Sons, 2001.
 25. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Pieejams:<http://www.tezaurs.lv/lv>
 26. *Liddell and Scott's Greek-English Lexicon*. London: Simon Wallenberg Press, 2007.
 27. Sloane T.O. *Encyclopedia of Rhetoric*. New York: Oxford University Press, 2001. Online at Oxford Reference.com
 28. *Terminu un svešvārdu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Jumava, 2009. www.letonika.lv

Bakalaura darbs „Pārspilējuma leksiskais un sintaktiskais realizējums Plauta komēdijās”
izstrādāts LU Humanitāro zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie
informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Gunta Lapē

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Profesore Dr. Philol. Ilze Rūmniece

Recenzents: Asoc. Profesore Dr. Philol. Vita Papparinska

Darbs iesniegts Klasiskās filoloģijas un antropoloģijas nodaļā

Darbs iesniegts 30.05.2016

Dekāna pilnvarotā persona: metodiķe Māra Pinka

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

Datums _____ prot. Nr. 11. _____

Komisijas sekretāre: lektore Ilona Gorņeva